

Hoofstuk 3

Adolessensie

3.1. Inleiding

Adolessente is individue in die lewensperiode tussen kind en volwassene. Hierdie tydperk is die periode wanneer hulle hulself herdefinieer, nuwe dimensies ontdek, hulle selfbeeld wysig en met 'n nuwe selfkonsep vorendag kom (Van den Aardweg & Van den Aardweg 1993:11). Trauma werk ontwrigtend op hulle ontwikkeling in. Trauma-verwerking by kinders en volwassenes verskil. Volwassenes gebruik bewustelik en onbewustelik hulle gewone denkprosesse om deur trauma te werk tot op 'n vlak waar dit relatief draaglik word. Omdat kinders en adolessente se breine nog nie sodanige vermoëns ontwikkel het nie, is dit vir hulle moeilik om deur die trauma te werk (Miller 1998:91). Adolessente se ervaringsveld is kleiner as volwassenes s'n en daarom het hulle 'n kleiner voorraad van suksesvolle hanteringsmeganismes om op te steun (Miller 1998:90). Hierdie beperkte denkprosesse verminder hulle vermoë om elke keer 'n nuwe manier van aanpassing by trauma te vind. Omdat trauma verskillend hanteer word op verskillende ouderdomme, is dit belangrik om die ontwikkelingsielkunde van nader te bestudeer. Daarom gaan ek in hierdie hoofstuk eerstens 'n oorsig oor die ontwikkelingsielkunde asook die geskiedenis van die ontwikkelingsielkunde, gee. Sodoende word die adolessent ook beter verstaan. Tweedens gaan ek die konteks waarbinne die adolessent grootword, bespreek omdat die konteks waarbinne elke generasie grootword, 'n besliste invloed op die behoeftes van daardie generasie het.

3.2. Adolessente-fase

Trauma ontwrig mense se veronderstelling dat die lewe regverdig, ordelik en voorspelbaar is (Matasakis 1996:85). Adolessente soek na hulle eie identiteit en selfbeeld en is daarom onseker oor baie dinge. As adolessente nog boonop blootgestel word aan die verwarrende effek wat trauma op hulle het, naamlik

die belewenis dat hulle wêreld onveilig is, tree daar ernstige probleme na vore soos die verlies van basiese vertrouwe (Steinberg 1999:36). Sommige adolessente is meer weerloos en vatbaar om simptome van trauma te ontwikkel as ander om redes wat wetenskaplikes nie ten volle verstaan nie. Dit is wel bevind dat die impak van 'n traumatiese gebeurtenis groter is by adolessente wat voorheen reeds die slagoffers was van misbruik of enige ander vorm van trauma of wat alreeds 'n geestes-gesondheidsprobleem het (Morrison 2000:299). Adolessente en kinders wat nie die ondersteuning van 'n gesin het nie, loop die risiko om nie goed te herstel nie (Morrison 2000:299). Omdat trauma verskillend hanteer word op verskillende ouderdomme, is dit belangrik om die ontwikkelingsielkunde van nader te bestudeer. Daarom sal daar eerstens 'n oorsig oor die geskiedenis van die ontwikkelingsielkunde gegee word, ten einde die adolessentefase beter te verstaan. Volgens Codrington (1999:5-12) moet die konteks waarbinne die verskillende generasies grootgeword het, ook in ag geneem word wanneer daar oor die eienskappe en behoeftes van die adolessent besin word. Die konteks waarbinne elke generasie grootword, het 'n beslissende invloed op die behoeftes van daardie generasie en die behoeftes van ander generasies omdat hulle binne verskillende wêreldbeskouings grootword. Tweedens sal daar dus oor die konteks waarbinne adolessente (die Y-generasie) grootword, besin word ten einde sekere eienskappe aan hulle toe te dig.

3.3. Ontwikkelingsteorieë

3.3.1. Verklaring van enkele begrippe

“Ontwikkeling” kan omskryf word as 'n lewenslange proses van verandering in die strukture en die funksies van organismes (Gerdes 1988:10).

“Ryping” dui op veranderinge en toenames in die strukture of funksies van organismes as gevolg van die ontplooiing van genetiese potensiaal. Ryping verwys daarom na vooraf-geprogrammeerde veranderinge in organismes. Daardie punt in die rypingsproses waarby die mens of orgaan effektief kan

funksioneer word ryphheid genoem. Individue sal op verskillende ouderdomme ryphheid van verskillende fisiese en psigiese aspekte bereik. 'n Voorbeeld is dat seksuele ryphheid eers op ongeveer 'n 14-jarige ouderdom kom (Gerdes 1988:10).

3.3.2. Oorsig oor die ontwikkelingsielkunde

3.3.2.1. Oorsprong

Navorsing oor ontwikkelingsielkunde word gestimuleer deur sosiale druk ten einde die lewe van kinders en adolessente te verbeter. Byvoorbeeld, toe publieke onderrig in die vorige eeu begin is, was daar navrae na kennis oor wat en hoe om kinders en adolessente van verskillende ouderdomme te leer. Die voorneme van pediater om kinders se gesondheid te verbeter, het geveer na 'n verstaan van die fisiese groei en voedingsleer van kinders. Ouers het aanhoudend gesoek na advies oor ouerskap (Berk 1997:4). Informasie oor kinderontwikkeling is interdisiplinêr. Om die lewe van kinders dus te verbeter, het die Sielkunde, die Sosiologie, die Antropologie en Biologie, die opvoeders, medici en maatskaplike werkers kinderontwikkeling begin bestudeer.

Havighurst (1965:44) is van mening dat die geskiedenis van die ontwikkelingsielkunde in twee tydperke ingedeel kan word, naamlik van 1850 – 1920 en die tydperk van 1920 en verder. Gedurende die eerste tydperk het empiriese navorsing oor die ontwikkeling van die kind toegeneem. In hierdie tydperk was die klem op oorerwingsfaktore (Gerdes 1988:5). Dit is eers na 1920 dat die belang van die sosiale omgewing vir ontwikkeling raakgesien is. Die lewensloop-psigologie het vanuit hierdie biologiese en sosiale gesigspunte gegroei (kyk Buhler 1962; Erikson 1968; Neugarten 1968). In 1850-1920 het die fokus van die ontwikkelingsielkunde op die kinderleefyd geval en dit is na 1920 uitgebrei om adolessensie in te sluit. Met die aanvang van die tagtigerjare verkry 'n nuwe neiging momentum, naamlik die studie van volwasse-ontwikkeling (kyk Gould 1980; Levinson 1980; Sheely 1986). Omdat kinder- en adolessente

ontwikkeling voor 1980 veral aandag geniet het, word heelwat van die ouere boeke vir navorsing in hierdie hoofstuk geraadpleeg.

3.3.2.3. Verskillende perspektiewe op die ontwikkeling van die kind

- **Die organismiese perspektief versus die meganistiese perspektief**

Die organismiese perspektief (kyk White 1976; Dixon & Lerner 1992) gaan van die veronderstelling uit dat verandering gestimuleer word van binne die organisme. Die psigologiese strukture bestaan binne die kind en dit beheer ontwikkeling. Kinders word gesien as aktiewe, doelgerigte en vasberade wesens wat van hulle wêreld sin maak en hulle eie leer bepaal (Dixon & Lerner 1992:3-58). Die omliggende omgewing ondersteun ontwikkeling, maar dit bring nie groei nie. Die “organism selects, modifies or rejects environmental influences pressing upon it” (White 1976:100).

Die meganistiese perspektief (kyk Miller 1993; Smith 1992) fokus op die verhouding tussen omgewing en die gedrag van mense. Verandering word gestimuleer deur die omgewing wat die gedrag van kinders verander. Kinders is passiewe reaktors (Smith 1992:216-223). Nuwe vermoëns kom van eksterne magte wat op hulle inwerk. Ontwikkeling word gesien as 'n eenvoudige, voorspelbare gevolg van gebeure in die omliggende omgewing.

Hierdie studie erken die meriete van die organismiese en die meganistiese perspektiewe. Die navorser sien die kind en die omliggende omgewing as aktief en dat albei saamwerk om ontwikkeling mee te bring.

- **Deurlopende versus onderbrekende ontwikkeling**

Ondersteuners van die deurlopende ontwikkeling sien ontwikkeling as 'n proses wat geleidelik meer van dieselfde tipe vermoëns, waarmee hulle begin het, toevoeg (Berk 1997:7). Byvoorbeeld, kinders se denke mag net so logies en goed georganiseerd as 'n volwassene s'n wees. Hulle kan objekte in eenvoudige kategorieë sorteer, herken watter soort het meer as 'n ander en onthou waar hulle hul teddiebeer gister gelos het. Hulle enigste beperking mag wees dat hulle

nie hierdie vaardighede kan uitvoer met soveel stukkies informasie as wat volwassenes het nie. Hierdie proses bestaan uit geleidelike toevoeging van meer van dieselfde tipe vaardighede as waarmee daar begin is. Die behavioristiese teorie en die sosiale leer teorie asook Vygotsky (1896-1934) se sosiokulturele teorie, wat later in die hoofstuk bespreek word, sorteer hieronder.

Onderbrekende ontwikkeling beteken dat kinders unieke maniere van dink, voel en optree het en dat dit in eie reg verstaan moet word (Berk 1997:7). Kinders is volgens hierdie perspektief nie in staat om objekte te organiseer of ervarings soos die volwassene te onthou nie. Kinders beweeg deur ontwikkelingsstappe, elk met sy eie unieke kenmerke totdat hulle tot die hoogste vlak van menslike funksionering ontwikkel het. Onderbrekende ontwikkeling is 'n perspektief waarin nuwe en verskillende maniere van interpretasie en reaksie op die omgewing in spesifieke tydperodes ontstaan. Hierdie konsep veronderstel dat kinders periodes van skielike verandering ondergaan as hulle van een vlak na die volgende beweeg en dat dit gevolg word deur 'n plato waartydens hulle binne 'n fase stilstaan. Met ander woorde, verandering is skielik, eerder as geleidelik en aanhoudend. Voorstanders van hierdie perspektief is onder andere die Sweedse filosoof en ontwikkelingsielkundige, Piaget (1896–1980), die Joods-Duitse ontwikkelingssielkundige, Erikson (1902–1994) en die Oostenrykse neuroloog en psigiater wat die psigo-analitiese skool van Sielkunde gestig het, Freud (1856 -1939). Al drie sal in hierdie hoofstuk bespreek word.

Hierdie studie sal albei die genoemde perspektiewe ondersteun omdat beide waardevolle en bruikbare inligting ten opsigte van die verstaan van adolessente gee. Elke perspektief het sy eie winspunte. Geeneen van die twee gee 'n volledige verklaring van ontwikkeling nie. 'n Vermenging van die teorieë word gevolglik in hierdie navorsing gebruik omdat elke teorie 'n bydrae maak op 'n ander vlak.

- **Omgewing versus die gene**

Die organismiese teorie meen dat gene belangriker is as die omgewing. Die meganistiese teorie daarenteen meen dat omgewing belangriker is as gene. As ontwikkeling grootliks te danke is aan gene, sal ondervindings wat aan die kind gegee word ten einde verandering mee te bring, min waarde hê (Berk 1997:7).

Aan die ander kant, indien vroeë ervaring belangrik is, sal 'n mens so gou moontlik ingryp en so vir 'n kind hoë kwaliteit stimulasie gee om te verseker dat hulle hulle potensiaal bereik. As 'n mens dink dat omgewing dwarsdeur ontwikkeling 'n groot invloed uitoefen sal jy kwalitatiewe vroeë ervarings na die latere lewe toe verleng (Berk 1997:7).

Die behavioriste plaas klem op die omgewing. Leerbeginsels van kondisionering en modellering bepaal ontwikkeling. Vir hulle is vroeë en latere ervarings belangrik. Die Psigoanalitiese perspektief beklemtoon die gene en omgewing, so ook die kognitiewe ontwikkelingsteorie van Piaget.

In hierdie studie sal die een nie bo die ander gestel word nie. Gene en omgewing werk saam om die kind se eienskappe en vaardighede te beïnvloed. Dit is die rede waarom teorieë oor trauma ook uit albei perspektiewe geneem word. Die konstruktiewe selfontwikkelingsteorie fokus op die gene en die biopsigososiale-sisteem teorie fokus op die omgewing.

3.3.2.4. Oorsig oor die geskiedenis van die ontwikkelingsielkunde

- **6de tot 15de eeuse navorsing**

Van die sesde tot die vyftiende eeu is kinders gesien as miniatuur en onvolgroeide volwassenes (Ariés 1962:76). Voor die sestiende eeu is speelgoed en speletjies ontwerp om alle mense te vermaak en nie net kinders nie (Ariés 1962:76).

- **16de eeuse navorsing**

In die sestiende eeu was kinders volgens die Puriteinse leerstellings brose skeppings van God wat beskerm en verbeter moes word. Kinders is sleg en

koppig gebore en moes beskaafd gemaak word (Shahar 1990:87). Streng inperkende kinderopvoeding is aanbeveel as die mees effektiewe manier om 'n bedorwe kind te tem. Kinders is in ongemaklike klere van volwassenes aangetrek, net in kleiner groottes. In skole is ongehoorsame kinders met lyfstraf gestraf deur onderwysers (Stone 1977:145). Berk (1997:8) is van mening dat, alhoewel hierdie houding die heersende opvoedingsfilosofie van die tyd verteenwoordig het, was dit nie tipies van die alledaagse praktyk in Puriteinse gesinne nie. Onlangse historiese getuienis dui daarop dat baie Puriteinse ouers geweier het om die ekstreem onderdrukkende dissipline toe te pas (Moran & Vinovskis 1986:22-37). Toe die Puriteine van Engeland na die Verenigde State van Amerika geëmigreer het, het hulle die oortuiging saamgebring dat kinderopvoeding belangrik is. Pollock (1987:201) meen dat Puriteinse ouers geleidelik 'n gematigde balans tussen dissipline en toegeeflikheid, strengheid en permissiwiteit gehandhaaf het.

- **Die 17de eeuse navorsing**

Die sewentiende eeuse Verligting bring nuwe filosofieë oor kinderopvoeding mee. Vir die filosoof, John Locke (1632-1704) is kinders nie inherent sleg nie. Hulle word as niks gebore en hulle karakters kan gevorm word deur allerhande ervarings tydens hulle grootword-proses. Ouers is volgens hom rasonale leermeesters wat kinders op enige manier wat hulle verkies, kan vorm. Hy noem voorbeelde soos versigtige bevels, om 'n effektiewe voorbeeld te stel en belonings vir goeie gedrag te gee (Locke 1968:41). Kinders is in hierdie tyd gesien as passiewe meganistiese wesens. Hulle ontwikkeling word deur die omgewing bepaal. Locke het ook ontwikkeling gesien as 'n aanhoudende proses. Volwasse gedrag word geleidelik deur warm konsekwente ouers gebou. Die omgewing bepaal wat van kinders gaan word (Berk 1997:10). Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) het gemeen dat kinders nie blanko bladsye en leë houers is wat met ouers se instruksies gevul moet word nie (Rousseau [1762]1955:55). Hy is van mening dat hulle "noble savages" is met 'n natuurlike gevoel van reg en verkeerd en 'n innerlike plan vir ordelike, gesonde groei

(Rousseau 1762:55/1955). Anders as Locke glo hy dat kinders se ingeboude morele gevoel en unieke manier van dink en voel net benadeel kan word deur volwasse afrigting (Berk 1997:10).

Rousseau se filosofie bevat twee belangrike konsepte wat verwys na 'n genetiese natuurlike ontvouing van groei, naamlik "stadium" en "rypwording". Hy sien kinders as organismiese individue (aktiewe vormers van hulle eie lotsbestemming) en hulle ontwikkeling as onderbroke-fases-proses.

Tydens hierdie tydperk het navorsers een van hulle eie kinders of 'n familielid se kind geneem en dan vanaf die kind se babadae dag vir dag die kind se gedrag beskryf. Dosyne sulke baba-biografieë is in die vroeë twintigerjare gepubliseer (Berk 1997:12).

- **18de tot 19de eeuse navorsing**

Stanley Hall (1844-1924) word gesien as die stigter van die kinderstudiebeweging. Hall, bewus van die beperkings van baba-biografieë begin met 'n normatiewe houding ten opsigte van navorsing oor kinders. In 'n normatiewe ondersoek word die gedrag van 'n groot aantal kinders gemeet. Dan word ouderdom-verwante gemiddeldes bereken en dit is dan verteenwoordigend van die tipiese kind se ontwikkeling (Hall 1904: 1-5). Alhoewel Hall se werk baie beskrywende feite oor kinders van verskillende ouderdomme gee, gee dit min informasie oor prosesse (die hoe en hoekom van ontwikkeling) (White 1992:25-34).

James Mark Baldwin (1861-1934) glo dat kinders se begrip van hulle fisiese en sosiale wêreld ontwikkel deur 'n opeenvolging van fases wat begin met die eenvoudigste gedragspatrone van pasgebore babas en eindig met volwassenes se vermoëns om abstrak en wederkerend te dink (Baldwin 1897:54). Baldwin beskou nie die kind of die omgewing as in beheer van ontwikkeling nie. Gene en omgewing is vir hom ewe gelangrik. Kinders wysig aktief hulle maniere van dink oor die wêreld, maar hulle leer ook deur gewoonte of om ander se gedrag na te maak. Namate ontwikkeling plaasvind, beïnvloed

die kind en sy sosiale omgewing mekaar en vorm so 'n onskeibare ineen-verweefde netwerk.

- **20ste eeuse navorsing**

In hierdie tyd brei kinderontwikkeling uit tot 'n volwaardige dissipline. Ek bespreek vervolgens 'n paar perspektiewe van hierdie tydperk wat 'n rol in trauma speel:

- i. Psigoanalitiese perspektief**

Volgens die psigoanaliste beweeg kinders deur 'n reeks fases of stadiums waarin hulle konflikte met betrekking tot biologiese drange en sosiale verwagtings beleef. Die manier waarop hierdie konflikte opgelos word, bepaal mense se vermoëns om te leer, om met ander oor die weg te kom en om angstigheid te hanteer.

Alhoewel baie mense tot die psigoanalitiese perspektief bygedra het, het veral twee navorsers groot invloed uitgeoefen op die ontwikkelingsteorie: Freud en Erikson (Berk 1997:15). Erikson word later in hierdie hoofstuk bespreek. Freud glo dat deur die verloop van die kinderjare die fokus van seksuele impulse verskuif vanaf die orale na die anale en na die geslagsgebiede van die liggaam. Tydens elke fase moet ouers sensitief beweeg tussen die twee pole, naamlik om te veel toe te laat of om te min aan hulle kinders se behoeftes te voldoen. Enige ekstreme kant kan veroorsaak dat kinders se psigiese energie fikseer op 'n spesifieke fase (Freud 1974:77/1923). Om kinders te veel tevrede te stel en te beloon maak kinders onwillig om na 'n meer volwasse vlak van gedrag te beweeg. Te min aanmoediging veroorsaak weer dat kinders aanhoudende bevrediging van die gefrustreerde drang soek. As ouers 'n aanvaarbare balans vind, sal kinders opgroei as goed-aangepaste volwassenes met die vermoë om volwasse seksuele gedrag te hê en om in 'n gesinslewe te belê (Freud 1974:77/1923). Freud se werk het egter 'n groot impak op toegepaste werk met kinders gehad. Hy en ander psigoanaliste het die kliniese metode as die mees effektiewe manier beskou om inligting oor ontwikkeling te versamel. Met die

kliniese metode kombineer 'n mens data van verskillende bronne, onderhoude en reaksies op psigologiese toetse en waarneming in die alledaagse omgewing.

ii. Behaviorisme en die sosiale leer teorie

Tradisionele behavioriste soos Watson is geïnspireer deur Pavlov se klassieke kondisionering. Hy wou uitvind hoe klassieke kondisionering op kinders se gedrag toegepas kan word. In 'n geskiedkundige eksperiment het hy vir Albert, 'n 11 maande oue baba, geleer om 'n neutrale stimulus naamlik 'n sagte wit rot te vrees. Klein Albert wat aanvanklik uitgereik het om die rot aan te raak, huil later en draai sy kop weg wanneer hy dit sien (Watson 1920:67). Op die basis van hierdie bevinding kom Watson tot die gevolgtrekking dat die omgewing die grootste mag in kinderontwikkeling is. Volwassenes kan kinders se gedrag verander deur op enige manier waarop hulle wil, stimulus respons assosiasies te beheer (Watson 1920:67).

Skinner (1957:113) is van mening dat kinders se gedrag deur versterking verhoog kan word. Die versterking is meer as net kos maar ook aanmoediging, 'n vriendelike glimlag of nuwe speelgoed. Gedrag kan verlaag word deur straf, soos onttrekking van voorregte, ouerlike afkeuring en ander (Skinner 1957:113). Die behaviorisme en sosiale leerteorie het 'n groot impak op die werk met kinders gehad. Dit is ook effektief om met die meer moeilike dele van kinderjare te werk en is nuttig om baie probleme te hanteer. Dit bied egter nie 'n volledige verklaring van ontwikkeling nie (Horowitz 1992:360-367). Hulle bied 'n beperkte perspektief aan op van die belangrike omgewingsinvloede (Horowitz 1992:360-367).

iii. Kognitiewe ontwikkelingsteorie

Piaget se teorie word verder in die hoofstuk behandel wanneer ons die ontwikkeling van adolessente se verstandelike vermoëns bespreek, omdat hy wêreldwyd 'n groot impak gemaak het op hierdie gebied.

3.3.2.5. Resente navorsing

Nuwe teorieë oor kinderontwikkeling kom konstant te voorskyn. Hulle bevraagteken die vorige teorieë. Hulle bou op die vorige teorieë en ontdek nuwe toevoegings. Drie van die resente navorsings word vervolgens bespreek omdat dit bydra tot die verstaan van adolessente en trauma.

3.3.2.5.1. Die informasie-verwerkingsteorie

Een van die leidende resente perspektiewe is die informasie verwerkingsteorie. Volgens hierdie teorie word die mens se brein gesien as 'n simboolbeherende sisteem waardeur informasie vloei (Klahr 1998:31). Informasie word ingeneem, aktief gekodeer, verander en georganiseer (vergelyk hoofstuk 2). Daar is 'n verskeidenheid van informasie verwerkingsmodelle (kyk Craik & Lockhart 1998; Atkinson & Shiffrin 1968). Hierdie algemene modelle word gebruik as wegwysers vir die vra van vrae oor wye ouderdomverwante veranderings in kinders se denke (Berk 1997:22).

Die informasie-verwerkings benadering beskou kinders as aktiewe wesens wat hulle eie denke verander in reaksie op die omgewing se vereistes (Klahr 1998:51). Piaget beskou ook kinders as aktiewe wesens wat hulle denke verander in reaksie op die omgewing, maar anders as in die geval van Piaget is daar by die navolgers van die informasie-verwerkings-benadering geen fases van ontwikkeling nie. Die denkprosesse is eerder dieselfde op alle ouderdomme, maar dit is net in 'n kleiner mate in kinders teenwoordig. Ontwikkeling is aanhoudend eerder as skielik (Berk 1997:23). 'n Sterk winspunt van die informasie-verwerkings-perspektief is dat die perspektief baie versigtig is om verklarings te gee oor hoe kinders van verskillende ouderdomme verskillende aspekte van die denkproses verwerk (Resnick 1989:43; Hall 1989:20). Die informasie-verwerkings-perspektief het ook sy tekorte. Aspekte van kognisie wat nie liniêr en logies is nie, soos byvoorbeeld verbeelding en kreatiwiteit word deur hierdie perspektief geïgnoreer (Greeno 1999:111). Miller (1998:76) lewer kritiek op die informasie-verwerkings-perspektief omdat dit kinders se denke isoleer van belangrike verskynsels in die regte-lewe leersituasies.

3.3.2.5.2. Etnologie

Die oorsprong van die etnologiese perspektief kan teruggevoer word na die werk van Darwin. Etnologie se moderne fondasies is gelê deur Lorenz en Tinbergen (Dewsbury 1992). Hulle het na die gedrag van diere in hulle natuurlike omgewing gekyk en waargeneem dat daar gedragspatrone is wat gunstig is vir oorlewing. Hulle bevind dat as die moederdier nie teenwoordig is in die tydperk wanneer die kleintjie klein is nie, hulle 'n objek sal soek wat 'n plaasvervanger kan word (Lorenz 1952:221). Sielkundiges het hierdie “imprinting” verder bestudeer en dit is wyd aangepas in die navorsing oor kinderontwikkeling (Berk 1997:23). Dit verwys na 'n beperkte lewensduur waartydens kinders biologies voorberei word om sekere gedragsaanpassings te maak, maar dit het die ondersteuning van 'n geskikte stimulerende omgewing nodig (Berk 1997:23). Dit is bekend as die kritieke periode.

Bornstein (1989:55) meen dat 'n beter term vir kritieke periode eerder 'n sensitiewe periode is. 'n Sensitiewe periode is die tyd van optimale ontwikkeling van sekere vermoëns waarbinne die individu veral ontvanklik is vir omgewingsinvloede. Dit is moontlik dat ontwikkeling ook later kan plaasvind, maar dan is dit moeiliker om dit te verkry. Hierdie teorie word in dié studie ondersteun. 'n Kritieke periode vir identiteitsvorming is gedurende adolessensie. Sou adolessente 'n ernstige trauma in hierdie tyd beleef, is al hulle energie gefokus op die verwerking van die trauma en kry identiteitsvorming minder aandag. Trauma verwar die chemiese stowwe en die vorming van die kind se brein en dit veroorsaak dat hierdie lewensfase van rol-identiteit nie deurgewerk word nie. Die gevolg is dat hulle in 'n latere stadium van hulle lewe moet probeer uitvind wie hulle is en waarheen hulle oppad is. Dit is wel moontlik, maar baie moeiliker. Alhoewel etnologie die genetiese en die biologiese wortels van ontwikkeling beklemtoon, word leer ook as belangrik gesien omdat dit lei tot buigsaamheid en groter aanpassingsvermoë van gedrag (Berk 1997:27).

3.3.2.5.3. Die ekologiese sisteem teorie

Hierdie perspektief sien ontwikkeling binne die komplekse sisteem van verhoudings wat beïnvloed word deur veelvuldige vlakke van die omliggende omgewing. Die leier in hierdie veld is Bronfenbrenner (1917-2005), 'n sielkundige, bekend vir sy ontwikkeling van die ekologiese sisteem teorie (Berk 1997:23). Voor Bronfenbrenner het navorsers die omgewing baie eng bekyk en beperk tot gebeure en toestande wat direk rondom die kind was. Bronfenbrenner (1993:78-222) brei hierdie perspektief uit buite die huis, skool en woonbuurt. Elke laag van die omgewing word gesien as 'n deel wat 'n kragtige impak op die kind se ontwikkeling het:

- **Mikrosisteem**

Die binneste vlak van die omgewing is die mikrosisteem en dit verwys na aktiwiteite en interaksiepatrone in kinders se onmiddellike omgewing. Alle verhoudings is tweerigting wederkerig (Bronfenbrenner 1993:98). Met ander woorde, volwassenes het 'n uitwerking op kinders se reaksies, maar kinders se biologiese en sosiale kenmerke beïnvloed ook die gedrag van volwassenes. In die mikrosisteem word die interaksie tussen twee individue beïnvloed deur die teenwoordigheid van 'n derde party. Indien ander mense in die groep ondersteunend is, word die kwaliteit van die verhouding versterk. 'n Voorbeeld hiervan is dat wanneer ouers mekaar ondersteun in hul onderskeie kindergrootmaak-rolle, hulle meer effektiewe ouers is (kyk Gottfried 1988; Simons 1992).

- **Mesosisteem**

Die tweede vlak van Bronfenbrenner se model is die mesosisteem. Dit verbind die mikrosisteme met mekaar (Bronfenbrenner 1993:88). 'n Voorbeeld hiervan is dat kinders se akademiese vooruitgang nie net afhanklik is van dit wat in die klas plaasvind nie, maar ook bevorder word deur ouer-betrokkenheid.

- **Ekosisteem**

Die ekosisteem verwys na die sosiale groepe wat nie die kinders insluit nie, maar wat in die onmiddellike groep 'n uitwerking het op hulle ervaring (Bronfenbrenner 1993:191). Dit kan plekke soos die ouers se werkplek wees wat buigsame skedules het en siekeverlof toestaan vir ouers wie se kinders siek is. Gesinne wat sosiaal geïsoleerd is as gevolg van werkloosheid wys verhoogde skale van kindermishandeling (Berk 1997:26).

- **Makrosisteem**

Die buitenste vlak van Bronfenbrenner se model is die makrosisteem. Dit is nie 'n spesifieke konteks nie, maar bestaan uit waardes, wette en gewoontes. Die prioriteit wat die makrosisteem aan kinders se behoeftes gee, het 'n effek op die ondersteuning wat kinders kry. Byvoorbeeld, in lande wat 'n hoë standaard vir kindersorgplekke vir werkende ouers bied, het kinders meer gunstige ervaring in hulle onmiddellike groepe. Die ekologiese sisteem benadering speel 'n groot rol in hierdie navorsing.

Trauma word gesien as 'n gebeurte wat 'n kragtige impak het op adolessente se ontwikkeling. Gesinslede in die mikrosisteem speel 'n sterk ondersteunende rol wanneer trauma belewe word. Ekosisteme soos die kerk kan van groot hulp wees wanneer adolessente trauma beleef (Bronfenbrenner 1993:200). Volgens Bronfenbrenner is die omgewing nie 'n statiese mag wat die kind in 'n rigting forseer nie. Dit is dinamies en verander deurlopend. Belangrike gebeurtenisse soos trauma, om 'n skoolloopbaan te begin, ouers se egskeiding, ensovoorts het 'n uitwerking op ontwikkeling. Die tyd waarbinne omgewingsverandering plaasvind, het 'n effek op die impak. Die koms van 'n nuwe baba hou konsekwensies in vir 'n kleuter wat verskil van dié vir 'n skoolkind wat verhouding buite die gesin het. Bronfenbrenner (1993:210) meen ook dat die verandering in die lewe ook van binne die kinders kan kom, omdat kinders die skeppers van hulle eie ervarings en groepe is. Volgens die ekologiese sisteem word ontwikkeling nie beheer deur die omgewing of innerlike gesindhede nie. Albei vorm 'n netwerk van interafhanklike effekte.

3.4. Omskrywings van adolessensie

Die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (1983:18) omskryf die begrip adolessent as volg: “Jeugdige, opgroeiende persoon; jongmens in die adolessensie periode”. “Adolessente is individue in die lewensperiode tussen kind- en volwassene wees. Hierdie tydperk is die periode wanneer hulle hulself herdefinieer, nuwe dimensies ontdek, hulle selfbeeld wysig en met ’n nuwe selfkonsep vorendag kom (Van den Aardweg & Van den Aardweg 1993:11).

In ’n poging om adolessensie as kernbegrip in die onderhawige navorsingstudie toe te lig, blyk die volgende uitsprake en menings van verskeie navorsers rigtinggewend te wees:

Lidz (1968:299) omskryf adolessensie as:

the period between pubescence and physical maturity ... the transition from childhood, initiated by prepubertal spurt of growth and impelled by the hormonal changes of puberty, to the attainment of adult prerogatives, responsibilities and self-sufficiency.

Die jare 12-16 is volgens Lidz (1968:201) die moeilikste jare van ’n persoon se lewe. Lloyd (1985:3) meen:

adolescence is a transitional stage between childhood and adulthood. In some ways adolescents resemble the children they were, yet the many changes they undergo during this stage ensure that they will be different from children in many respects. Similarly, we see glimpses of the adults the adolescents will become, but more often we observe that they don't behave like adults.

Blos (1962:43) beskryf adolessensie as ’n psigologiese aanpassing op biologiese rypheid. Adolessente moet psigologies aanpas by fisiese volwassenheid of wag vir biologiese rypwording om by die psigologiese rypheid te kom. Die graad van aanpassing wissel van persoon tot persoon omdat elke individu ’n biologiese klok

het wat voor of na die vlak van psigologiese rypheid mag wees. Verskeie navorsers soos Blos (1962:46), Berzonsky (1981:8) en Richards (1985:17) meen dat hierdie aanpassing in drie fases geskied: die vroeë fase, die middel en die laat adolessensie. Richards (1985:17) beskryf adolessensie as 'n oorgangstydperk wat strek van 12 - 25 jaar in die geval 'n man en 12 – 21 jaar by 'n meisie. Hy meen dat volwassenheid beïnvloed word deur die suksesvolle bemeestering van dit wat die individu geleer het tydens die adolessentejare (Richards 1985:23).

3.4.1. Vroeë adolessensie (12-14 jaar)

Gedurende vroeë adolessensie raak adolessente betrokke by die teenoorgestelde geslag. As gevolg van die gaping tussen die biologiese en psigologiese rypheid kan adolessente wispelturig optree en verwarrende optredes kan kenmerkend van hulle wees in hierdie tyd (Blos 1962:46). Gedurende hierdie tyd is adolessente ook baie bewus van hulle fisiese voorkoms. Hulle begin die vermoë ontwikkel om abstrak te dink en hulle ervaar dikwels emosionele skommeling (Richards 1985:17).

3.4.2. Middel-adolessensie (15-18 jaar)

Dit word gewoonlik geassosieer met die ontwikkeling van identiteit en 'n groeiende worsteling met seksualiteit. Vriendskappe verander en verdiep en verhoudings begin belangriker word (Richards 1985:27). Gedurende hierdie tyd begin adolessente onttrek van mense wat betekenisvol was gedurende hulle kinderjare. Adolessente herevalueer doelwitte, vrese en konflikte van vroeë verhoudings sodat die energie van daardie vroeë bande in nuwe verhoudings belê kan word (Blos 1962:56). Blos (1962:56) beskryf hierdie proses as 'n manier om totsiens te sê aan die mense wat belangrik was tydens die kinderjare en dit maak dit moontlik om nuwe en dieper vriendskappe en romantiese verbintenisse te sluit.

3.4.3. Laat-adolessensie

Dit sluit die periode in waar 'n persoon in die huwelik tree en begin werk of sy of haar opvoeding voortsit. Gedurende hierdie jare maak hulle keuses wat hulle toekoms beïnvloed. Dit is die tydperk waarbinne hulle begin voel dat hulle in staat is om diep verhoudings aan te knoop (Berzonsky 1981:8). Tydens laat adolessensie konsolideer adolessente. Hierdie konsolidasie behels die ontwikkeling van 'n seksuele identiteit wat te voorskyn kom en 'n stabiele en onderskeidende self, asook 'n afname in verstrooidheid en die ontwikkeling van 'n publieke self wat te onderskei is van die private self. Die basiese identiteit van die persoon word gevorm alhoewel 'n geïntegreerde self moet wag tot volwassenheid (Elium & Elium 1996:201).

Nog 'n definisie van adolessensie is dat dit die periode is wat strek vanaf die begin van puberteit dwarsdeur 'n lang proses van opvoeding of tot adolessente in staat is om hulle plek as verantwoordelike volwassenes in die wêreld in te neem (Brownlee 1999:3). Volgens Berzonsky (1981:8) is die doel van die adolessentejare om in 'n bekwame persoon te ontwikkel met 'n sterk grondslag van vaardighede wat nodig is om 'n bekwame mens in die wêreld te wees.

Friedenberg (1964:97) beskryf adolessensie as die periode waartydens 'n individu leer wie hy of sy is en wat hy of sy werklik voel. Dit is die tyd wanneer hy of sy hom- of haarself begin onderskei van sy of haar kultuur. Douvan (1966:14) meen dat identiteit nie in die adolessensie jare begin nie: "The child has been formulating and reformulating identities throughout his life ... At adolescence, however the commitment to an identity become critical."

3.5. Die ontwikkeling van adolessente

Ek gaan vervolgens die verskillende ontwikkelingselemente van adolessente bespreek omdat die ouderdomsvlak 'n invloed het op die manier waarop trauma verwerk en gestoor word.

3.5.1. Die fisiese ontwikkeling van adolessente

Tydens hierdie periode en veral in die vroeë – en middel-adolessensie vind daar 'n vinnige toename in gewig en lengte plaas (Richards 1985:19). Hierdie groeiversnelling kom by dogters voor twee jaar vroeër as in die geval van seuns. Die gewigstoename kom van verhoogde spierontwikkeling by seuns en liggaamsvet by dogters. Hulle liggame is vir hulle vreemd en dit voel asof alles net arms en bene is (Elium & Elium 1996:249). Gedurende puberteit verander die hormonale vlak en dit speel 'n rol in die aktivering van die ontwikkeling van sekondêre geslagskenmerke. Hierdie fisiese ontwikkeling maak by adolessente sekere seksuele gevoelens wakker en stimuleer die drang na geslagsaktiwiteit. Hulle belangstellings begin geleidelik verander. Dit verskuif hoofsaaklik na die seksuele en hulle ondersoek nie net hulle eie liggame nie, maar vergelyk ook hulle s'n met dié van hulle maats.

Volgens Richards (1985:19-22) sluit die fisiese groei van adolessente die volgende in:

- Die groei van skaamhare
- Die eerste maandstonde
- Penisgroei
- Stemveranderings vir seuns
- Die groei van onderarm hare
- Verhoogde produksie van olie en die begin van aknee

Teen laat hoërskool en in die jare direk ná skooljare is daar geen teken van vorige skeefgetrekte groei nie. Hulle is gesond en aantreklik. Daar is voortdurende breinontwikkeling by adolessente. Onlangse navorsing bevind dat tieners se brein nie ten volle ontwikkel is voor laat adolessensie nie (Smith, Cowie & Blades 2003: 289).

Adolessente begin langer slaap. Hulle het meer slaap nodig (10 ure per nag) om hulle liggame te help om die interne veranderings te akkommodeer wat nodig is vir vinnige groei (Richards 1985:19). Daar is bevind dat mense wat aan

trauma blootgestel was aan kroniese slaapversteurings ly. Ná 'n trauma ondergaan adolessente se liggame 'n verandering deur hiperwaaksaam te word. Dit is vir hulle asof gevaar enige oomblik kan opduik (Herman 1992:35). Tydens die hiperwaaksaamheid word die getraumatiseerde adolessent gouer geïrriteerd en slaap slegter as gewoonlik. Die normale regulasie van die liggaamstoestand is as gevolg van die trauma ontwig deur kroniese hiperopwekking. Normale biologiese sirkels soos honger mag chaoties ontwig wees. Die gebrek aan slaap en kos maak hulle meer moeg as normaalweg en swakker prestasies by die skool kan intree. Hulle kan lomp wees as gevolg van die groeiversnelling. Gedurende hierdie jare ontwikkel die liggaamsdele nie teen dieselfde tempo nie. Adolessente kan oorsensitief oor hulle gewig word. Die kommer oor hulle vinnige gewigstoename maak dat sommige meisies obsessief oor hulle gewig raak en dat van hulle eetversteurings soos bulimia of anorexia nervosa ontwikkel.

Fisiese verandering het ook 'n sielkundige uitwerking op adolessente. Hulle word bewus van hulle seksuele ontwikkeling en van geassosieerde veranderings in liggaam, stemtoon, veltekstuur, gesigs- en liggaamshare. Selfbewustheid word 'n kenmerk van adolessensie (Smith, Cowie & Blades 2003: 289). Al hierdie veranderinge laat hulle wonder oor wie hulle is en of hulle nog dieselfde persone is as voorheen. Hulle het nou 'n behoefte aan 'n gevoel van kontinuïteit en sal die veranderinge moet verwerk ten einde te verhoed dat hulle gevoel van kontinuïteit daardeur versteur raak. Hulle moet leer om al die veranderinge te verstaan en te aanvaar dat dit met hulle gebeur. Sodanige begrip en aanvaarding sal hulle help om die fisiese veranderinge as deel van hulle ontwikkeling te sien. Dit is belangrik dat hulle hierdie veranderinge en hulle ontwakende bewustheid van 'n eie identiteit tot 'n eenheid sal integreer.

Seksuele rypheid word bereik en dit gaan gepaard met 'n sterk belangstelling in die teenoorgestelde geslag. Dit kan wissel van 'n romantiese tot 'n seksuele belangstelling en die reaksies op seksuele ontwikkeling kan wissel tussen verbouereerdheid en trots (Gerdes 1988:301).

Met soveel verandering in die liggaam is die verandering wat trauma op die liggaam het oorweldigend. Dit voel asof hulle oorweldig word deur die verandering en dit bring onsekerheid.

3.5.2. Kognitiewe ontwikkeling van adolessente

Volgens Eilum & Eilum (1996:247) is die sentrum van ontwikkeling gedurende die adolessentjare die kop. Leer vind plaas deur die intellek. Dit is die denkende jare. Hulle dink nie meer in prentjies nie, maar begin abstrak dink (Eilum & Eilum 1996:247).

Jean Piaget wat ongetwyfeld die belangrikste bydrae tot die studie van intellektuele ontwikkeling gemaak het, het geglo dat die hoogste vlak van intellektuele ontwikkeling gedurende adolessensie met die formeel-operasionele denke bereik word (Piaget 1972:10). Volgens hom bestaan die kognitiewe struktuur uit skemas. 'n Skema is 'n reeks kognitiewe inhoudes wat met mekaar in verband staan en wat as gevolg van die interaksie tussen die individu en sy omgewing ontwikkel. Volgens Piaget word die baba met spesifieke outomatiese reflekses soos die suig en gryp gebore. Namate die baba toenemend in interaksie met sy omgewing tree, verander die skemas. Hulle word meer kompleks en uitgebreid sodat hulle op verskillende situasies toegepas kan word. Ook word hulle al hoe meer interafhanklik van mekaar sodat die kognitiewe struktuur van 'n individu 'n al hoe beter georganiseerde geheel vorm. Met toenemende ouderdom word die skemas al hoe verder geïnternaliseer (Gerdes 1988:170).

Piaget het geglo dat die hoogste vlak van intellektuele ontwikkeling gedurende adolessensie en dus met die stadium van formeel-operasionele denke bereik word (Piaget 1972:22). Volgens hom is die individu se kognitiewe struktuur teen die einde van adolessensie feitlik ten volle ontwikkel, alhoewel verdere kennis nog voortdurend verwerf word. Ek noem net die fases met 'n meegaande sin en bespreek dan slegs die fase wat betrekking het op hierdie navorsing:

3.5.2.1. Sensorimotoriese fase (geboorte tot twee jaar)

Babas dink deur te handel in die wêreld met hulle oë, ore en hande. Die resultaat is dat hulle maniere uitvind hoe om sensorimotoriese probleme op te los soos om 'n knoppie te druk om musiek te hoor ensovoorts (Piaget 1972:20).

3.5.2.2. Pre-operasionele fase (2-7 jaar)

Voorskoolse kinders gebruik simbole om hulle vroeëre sensorimotoriese ontdekkings te verteenwoordig. Taak en speletjies ontwikkel so (Piaget 1972:42).

3.5.2.3. Konkreet-operasionele fase (7-11 jaar)

Kinders begin logies redeneer. Skoolgaande kinders kan verstaan dat 'n sekere hoeveelheid koel drank dieselfde bly al verskil die tipe houers waarin dit gegooi word. Hulle denke is egter nog nie abstrak nie (Piaget 1972:63).

3.5.2.4. Formeel-operasionele fase (12 jaar en ouer)

Piaget (1972:10) meen dat daar verskeie belangrike eienskappe is wat die formeel-operasionele denke kenmerk soos:

- **Hipoteties-deduktiewe denke**

Dit verwys na adolessente se vermoëns om hipoteses te stel en probleme aangaande bepaalde verbande op te los (Gerdes 1988:311). Redenering geskied deduktief (vanaf die algemene na die spesifieke) en definitiewe gevolgtrekkings kan sodoende gemaak word. Redenering kan ook induktief wees en vanaf die spesifieke na die algemene vorder. Dit is hierdie soort redenering wat onderliggend is aan die filosofie, wiskunde en wetenskaplike navorsing (Gerdes 1988:311).

- **Inter-proposisionele logika**

Dit is nog 'n eienskap van formeel-operasionele denke en verwys na die vermoë om vir logiese konsekwentheid te toets en inkonsekwentheid tussen verskillende stellings raak te sien (Gerdes 1988:311).

- **Antisipering van moontlike gevolge**

Formeel-operasionele denke sluit ook die vermoë in om oor die gevolge van bepaalde handeling te besin en te antisipeer wat die gevolge kan wees. Daar word dus oorweging geskenk aan wat kan of mag gebeur (Gerdes 1988:311). Dit sluit die vermoë in om oor die gevolge van bepaalde handeling te besin en te antisipeer wat die gevolge kan wees. Daar word dus oorweging geskenk aan wat kan of mag gebeur. Dit is hierdie soort opweeg van alternatiewe wat die basis vorm van adolessente se bevraagtekening van die sisteem en die voorskrifte van hulle ouers en ander volwassenes (Gerdes 1988:311).

- **Introspeksie**

Dit is die vermoë om oor jou eie gedagtes te dink en is kenmerkend van formeel-operasionele denke. Dit word in kritiese self-evaluering geopenbaar en hou verband met bewuste pogings om die self te verbeter (Gerdes 1988:311).

- **Formele operasionele egosentrisme**

Adolessente se vermoë om abstrak te dink, gekombineer met die fisiese veranderinge wat hulle ondergaan, beteken dat hulle begin dink oor hulself. Jong tieners sien hulself as voltyds op die verhoog. Hulle is oortuig dat hulle die fokus van almal se aandag is. Die resultaat is dat hulle ekstreem selfbewus word en baie moeite doen om verleentheid te vermy. Die verbeeldingsgehoor help ons om te verstaan waarom adolessente soveel tyd spandeer in die badkamer om elke detail van hulle voorkoms te bestudeer. Dit verklaar ook hulle sensitiwiteit vir publieke kritiek. Vir adolessente wat glo dat almal rondom hulle hulle monitor, is 'n kritiese opmerking van ouers of onderwysers soms traumaties.

Adolescente wat trauma oorleef het en nog in die egosentreerde fase is, is meer bewus van die weerloosheid van hulle liggame en besorg oor hulle fisiese en emosionele welstand as wat volwassenes is. 'n Goed ontwikkelde ego-identiteit word gekenmerk deur 'n innerlike gevoel van uniekheid en die moontlikheid om doelwitte te bepaal. Sonder 'n geïntegreerde identiteit bring trauma meer deurmekaar denke, onsekerheid en ongelukkigheid as wat dit vir volwassenes sou bring (Roos, Du Toit & Du Toit 2002:5).

Piaget se bydrae tot kinderontwikkeling is groot. Hy stimuleer meer navorsing op kinders as enige ander enkele teorie. Sy teorie oortuig kinderontwikkelpesialiste dat kinders aktiewe leerders is in wie se breine daar ryke strukture van kennis is (Case 1992:33). Onlangse navorsing bevind dat Piaget die vaardighede van die baba en voorskoolse kinders onderskat het (kyk Fischer & Pipp 1984; Case 1992).

3.5.2.5. Onlangse navorsing oor die formeel operasionele denke

Baie navorsers het opvolg-studies van Piaget se navorsing gedoen en bevind dat adolessente meer effektief as jonger kinders redeneer. Daar is ook gevind dat selfs goed-opgeleide volwassenes probleme het met abstrakte redenering. Daar is ook gevind dat baie van die veranderings stadig en meer geleidelik plaasvind as wat Piaget gemeen het (Smith, Cowie & Blades 2003:410). Hulle het Piaget se sterk gedefinieerde fases verander na 'n minder streng konsep. Vaardighede word oor 'n tydperk ontwikkel en is afhanklik van biologiese rypheid en ervaring met verskillende tipes kennis en take (vergelyk McArnarey & Hendee 1989; Crow 1965; Brownlee 1999:43). Met middel-adolessensie is daar steeds konkrete denke en hulle sukkel met abstrakte idees. Soos hulle ouer word, is daar verhoogde afhanklikheid van hulle vriende vir ondersteuning en identiteitsvorming. Met laat adolessensie begin formele denke ontwikkel gepaard met die vermoë om abstrak te begin dink en insig in toekomstige konsekwensies van gedrag te kry (Mulcahey 1990:1-6).

Die pastor wat die getraumatiseerde adolessent begelei, moet nie net inligting gee nie, want volgens Piaget is kennis nie iets wat oorgedra word van 'n

kundige na 'n onkundige nie. Die adolessent moet die pas waarteen hy wil beweeg aanwys. Die pastor moet die adolessent lei om nuwe konsepte rakende die trauma te ontdek en te verwerk. Omdat adolessente 'n meer logiese denkpatroon en ook die vermoë om dinge in verband met mekaar te bring, ontwikkel het, kan die pastor hulle begelei om vergifnis en trauma, lyding en trauma ensovoorts bymekaar uit te bring en daaroor te besin.

Onlangse navorsing het bevind dat die volgende kenmerke belangrik is ten opsigte van die adolessent se kognitiewe ontwikkeling:

- **Ontwikkel abstrakte denkvermoëns**

Dit beteken om oor dinge te dink wat nie gesien, gehoor of aangeraak kan word nie. Voorbeelde sluit in dinge soos geloof, vertrouwe, oortuigings en geestelike onderwerpe (Brownlee 1999:67). Smith, Cowie & Blades (2003: 408) bevind dat adolessente nie meer afhanklik is van die konkrete bestaan van dinge in die regte lewe nie. Hulle kan nou redeneer in terme van verbale hipoteses en logiese verhoudings oorweeg tussen verskeie moontlikhede. Die ontwikkeling van abstrakte denke beteken dat denke van konkrete objekte losgemaak is en dus vanaf voorwerpe na idees verskuif (Brainerd 1978:206). Die meerderheid van jong adolessente dink konkreet en het geen insig in langtermyn konsekwensies van hulle dade nie. Sodra hulle in die middel-adolessensie inbeweeg, begin hulle nie meer in prentjies dink nie, maar begin hulle abstrak dink (Elium & Elium 1996:247). Die meeste van hulle aandag sal gefokus wees op hulle nuutgevonde vermoëns om hulself, ander en die wêreld te kritiseer en te analiseer.

- **Meta-kognisie**

Hulle ontwikkel die vermoë om te dink oor denke in 'n proses wat genoem word meta-kognisie. Meta-kognisie stel adolessente in staat om te dink oor hoe hulle voel en wat hulle dink. Dit behels om te dink oor hoe mens deur 'n ander waargeneem word. Dit kan ook gebruik word om strategieë te ontwikkel (Crow 1965:144).

- **Absolute idealisme**

Hierdie aspek word deur adolessente se abstrakte en absolute waardes weerspieël. Weens beperkte ervaring met die realiteite en kompleksiteite van die volwasse lewe, is adolessente geneig om sake te oorvereenvoudig en subtiele, maar belangrike verskille te ignoreer (Bocknek 1980:73). Hulle oordele is dikwels op sterk gepolariseerde uiterstes gegrond: iemand is òf mooi of lelik; òf onbetroubaar òf 'n leuenaar; òf totaal onaanvaarbaar òf geheel en al onaanvaarbaar (Gerdes 1988:301).

3.5.2.4.1. Die effek van die gevorderde denke op adolessente

Adolessensie het 'n verhoogde vlak van selfbewustheid. Hulle is geneig om te glo dat almal gemoeid en begaan is oor hulle denke en gedrag. Dit lei daartoe dat hulle glo hulle het 'n denkbeeldige gehoor van mense wat hulle heelyd dophou (Steinberg 1999:9). Hulle glo ook dat niemand anders ooit dieselfde emosies gehad het as wat hulle nou het nie. Hulle mag melodramaties word oor dinge wat hulle ontstel. Hulle mag dinge sê soos: "Jy sal nooit verstaan nie. My lewe is geruïneer" (Steinberg 1999:11). Dit is die rede waarom hulle voel dat hulle die enigste een is wat swaarkry wanneer hulle 'n trauma beleef. Hulle voel dat niemand kan weet hoe hulle voel nie. Adolessente is geneig om baie taakgeoriënteerd te word. Hulle aktivistiese denke is gekoppel aan die vermoë om oor abstrakte dinge te dink (Brownlee 1999:54). Hulle het ook 'n neiging om regverdige oriëntasie te openbaar. Hulle is vinnig om teenstrydighede tussen volwassenes en hulle dade uit te wys (Steinberg 1999:31). Soos die groeiende ontwikkelende adolessente hulle kennis verhoog en beter begin dink, begin hulle die dinge bevraagteken wat hulle vroeër sonder voorbehoud aanvaar het. Hulle kom in kontak met meer van die lewe se realiteite en dit vereis meer verstandelike en morele onafhanklikheid. Hulle kom agter dat die dinge wat hulle vroeër geleer het nie in harmonie is met die feite soos dit in die skool of tuis geleer is nie. Daarom kom twyfel makliker (Brownlee 1999:170).

Newman & Newman (1999:187) identifiseer verskillende vaardighede om trauma te hanteer. Dit word in die adolessentejare verwerf. Een hiervan is die vaardigheid is om nuwe inligting te verwerf en te verwerk.

3.5.3. Emosionele ontwikkeling

Kenmerkend van adolessente se emosionele lewe is die komplekse en intense aard daarvan. Verhoogde emosionaliteit in die vorm van byvoorbeeld buierigheid, bakleierigheid en emosionele uitbarstings kom dikwels voor (Smith 1981:32).

Die jare van liggaamsverandering gaan gepaard met skommelende gevoelens wat die jeug skaars kan verstaan. Die meeste van die adolessente word gekenmerk deur innerlike verwarring met gemoedskommeling (Richards 1985:56). Trauma bring ook veranderde emosies en adolessente kry nou van twee kante emosies wat hulle nie verstaan nie. Hulle emosies word deur verskeie faktore beïnvloed. Sulke faktore is hoofsaaklik in mense en situasies geleë. Die nuwe aanpassings wat hulle nou as adolessent in die volwasse wêreld moet maak, is 'n belangrike oorsaak van verhoogde emosionaliteit. Die volwassene verwag van hulle selfstandige optrede waartoe hulle dikwels nie in staat is nie, byvoorbeeld selfdisipline ten opsigte van hulle emosies. Om met die teenoorgestelde geslag verhoudinge aan te knoop, bring dikwels spanning en 'n algemene opgewondenheid mee (Smith 1981:35). Ander faktore wat hulle emosies intensiveer, is hulle beroepskeuse, te streng optrede van hulle ouers en seksuele ryping. Hulle beleef allerhande nuwe gevoelens wat hulle nie altyd kan begryp en hanteer nie. Hiervan is veral gevoelens oor die seksuele vir hulle moeilik hanteerbaar.

Adolessente mag begin om 'n dagboek te hou om deur al hulle gevoelens te werk (Irving & Zuck 1977:115). Dit is ook 'n goeie manier vir hulle om trauma te verwerk. Hulle trek gereeld terug sodat hulle kan dink en uitreken hoe hulle voel en kan toets wat lewensgebeure vir hulle beteken (Elium & Elium 1996:247). Die toestroming van hormone gedurende adolessensie veroorsaak rusteloosheid in die tieners (Elium & Elium 1996:247). Hierdie gulsige energie

kan hulle lusteloos en depressief maak en aan onttrekking laat ly. Daarom moet hulle aan fisiese aktiwiteite deelneem. Die vinnige veranderings in die liggaam en die ontplooiing van die intellek veroorsaak verwarring in die sin van isolasie. Adolessente probeer om elke oomblik van die dag vol te pak met aktiwiteite, beweging en klank om die pynlike alleenheid te vermy. Hulle moet egter tyd neem om alleen te wees en stil te raak. Die gewone roetine van stilword sal kans gee vir kreatiwiteit en innerlike wysheid, terwyl kritiese denke ook vrede sal gedy. “It is in stillness that an adolescent learns to listen to his own soul, and to appreciate the company of his own self. These two abilities are among the greatest gifts that any adolescent can inherit” (Elium & Elium 1996:250).

Gedurende vroeë adolessensie (12-14 jaar) wil adolessente die wêreld rooskleurig sien. Hulle verwag om skoonheid en volmaaktheid te sien maar in plaas daarvan vind hulle onaansienlikheid, onregverdigheid en menslike tekortkomings. Hierdie realiteite maak hulle gefrustreerd, onseker, ontugterd en selfs sinies (Elium & Elium 1996:257). Daarom belewe hulle trauma baie ontwrigtend wanneer daar mense by betrokke is wat die trauma oor ander bring.

Alhoewel tye verander, is daar steeds ouers wat hulle seuns grootmaak om hulle diepste gevoelens te ontken. Hulle mag kwaad, aggressief en seksueel voel, maar word nie toegelaat om hulle hartseer, teleurstelling, vrese, verlies en omgee te wys nie. Dit is belangrik dat seuns toegelaat word om hulle gevoelens uit te spreek. Gevoelens van woede en die behoefte om te verower moet gebalanseer word deur uitdrukking van ander emosies. Dogters weer is bekend vir hulle gemoedsveranderinge omdat hulle diep verbind is aan hulle gevoelens. Die vloeï van estrogeen en progesteron in adolessente dogters is verantwoordelik vir hulle onvoorspelbare emosionele omwentelings (Elium & Elium 1996:316).

Adolessente is meestal nog nie emosioneel ryp nie en het oor die algemeen nie emosionele beheer nie. Hulle word maklik deur hulle emosies meegesleur en het nog nie balans gevind tussen rasonale denke en emosies nie (Smith 1981:35). Hulle is dikwels nog nie in staat om hulle emosies op aanvaarbare wyses deur ontlading te verlig nie. Ook is hulle geneig om hulle

emosies op te krop. Angs word dikwels by wyse van verdedigingsmeganismes bekamp. Veral twee sodanige meganismes kom gereeld voor naamlik asketisme en intellektualisasie. Asketisme is 'n poging om hulle natuurlike drange byvoorbeeld hulle seksuele behoeftes te ontken. Intellektualisasie stel hulle in staat om hoogs intellektuele besprekings byvoorbeeld oor vrye liefde te voer. By wyse van hierdie besprekings probeer hulle dan die angs hanteer wat deur hulle ontwakende seksuele behoeftes veroorsaak word (Smith 1981:35).

Bocknek (1980:73) verwys na die narcissistiese oriëntasie wat by adolessente aanwesig is. Hy definieer narcissisme as: 'the investment of energy in oneself as the focal source of interest and concern' (Bocknek 1980:73). Hierdie selfbetrokkenheid verbaas 'n mens nie, gesien in die lig van talle veranderinge wat gemaak moet word, die teenstrydighede en konflikte wat hanteer moet word en die noodsaaklikheid om besluite te neem wat adolessente se hele lewens kan beïnvloed. Die narcissistiese oriëntasie hou hoofsaaklik met twee aspekte verband, naamlik hoe adolessente hulself waarneem en hoe hulle glo ander hulle sien (Gerdes 1988:301).

3.5.4. Die sosiale ontwikkeling van adolessente

3.5.4.1. Verhouding met die ouers

Ouers se invloed kom veral ten opsigte van aspekte soos waardes, norme, gewetens- en karaktervorming na vore (Fisher & Pipp 1984:143). Adolessensie is 'n lewensfase waarin konflik tussen ouer en kind dikwels voorkom. Adolessente en hulle ouers leef dikwels in twee verskillende wêreldes, elkeen met eie waardes en norme. Konflikte word deur verskillende faktore veroorsaak. Dit kan ontstaan weens die feit dat adolessente en ouers in verskillende ontwikkelingsfases is. Adolessente is in hulle tienerjare en die ouers in hulle middeljare. Vir beide is dit 'n ontwikkelingsfase waarin seksualiteit konflik kan veroorsaak. Teenoor die ouers se afnemende seksuele vitaliteit staan adolessente se toenemende geslagsryping (Smith 1981:36). Adolessente is sosiaal aktief en idealisties terwyl die ouers reeds in vele opsigte klaar daarin

geslaag het om 'n hoogtepunt in hulle werk te bereik (Elium & Elium 1998:249). Dit gebeur dan ook dat ouers adolessente benader vanuit hulle eie subjektiewe en onverwerkte adolessente konflikte of konflikte voortspruitend uit hul huidige fase. 'n Verdere faktor wat konflik kan veroorsaak is uiteenlopende rolverwagtinge. Baie ouers probeer om tydens adolessensie te streng en onrealistiese gesag uit te oefen en dit strem adolessente in hul onafhanklikheidsontwikkeling. Soms praat ouers en adolessente die minimum met mekaar en maak nie meer tyd om na mekaar te luister nie. Daar is gebrekkige kommunikasie en ervarings word nie meer met mekaar gedeel nie (Smith 1981:37).

3.5.4.2. Adolessente se verhouding met hulle portuurgroep

Adolessensie is oor die algemeen 'n fase van intense sosiale verkeer. Dit is by uitstek adolessente se portuur wat tydens hierdie fase 'n belangrike invloed uitoefen op hulle ontwikkeling. Een van die dramatiese veranderinge in adolessente se maatskaplike verhoudings word beskou as 'n verskuiwing in sy invloed sfeer vanaf die ouer-verwysingsgroep na die portuur-verwysingsgroep. Gedurende die jare 12-18 speel hulle ouers geleidelik 'n minder belangrike rol terwyl hulle portuur in die middelpunt van hul maatskaplike verhoudinge begin staan.

Die portuurgroep het vir hulle besondere funksionele waarde. In hierdie groep kry hulle veel geleentheid tot ontwikkeling. Die portuurgroep speel 'n sentrale rol in die losmakingsproses van hulle gesin. Adolessente wat van hulle ouerlike beskerming wegbreek, voel onseker en het die steun van die groep nodig. Dit bied vir hulle sekuriteit en voorsien 'n interimfase in die bereiking van onafhanklikheid (Smith 1981:37). Smith, Cowie & Blades (2003:309) is van mening dat namate adolessente meer onafhanklik van hulle ouers word en meer tyd met hulle portuur spandeer, die portuur vir sosiale ondersteuning en identiteit intree. Die aard van die adolessent se sosiale verhouding met portuur verskil van dié wat hulle met hulle ouers het. Hulle begin 'n outonomie vorm. Dit beteken dat hulle 'n onafhanklike persoon met eie verhoudings word. Hulle

ontwikkel die vermoë om keuses te maak en deur te voer en om volgens hulle eie reëls van reg en verkeerd te leef en om minder emosioneel afhanklik van hulle ouers te wees (Irving & Zuck 1977:130). Die groep bevorder ook die verwerwing van 'n eie identiteit deur die adolessent. Ondersteuning en gerusstelling van die kant van sy portuurs in die tyd van identiteitsvorming help baie om gevoelens soos alleenheid te verminder.

Tydens vroeë adolessensie is kinders baie afhanklik van ouers vir versorging en goedkeuring. Hormone het 'n direkte gevolg op die psigologiese funksionering in adolessente. Puberteits-rypwording word geassosieer met verhoogde emosionele afstand van ouers (Smith, Cowie & Blades 2003:289). Santrocki (1986:22) wys daarop dat die ontwikkeling van intimiteit aan die een kant en die behoefte aan onafhanklikheid en vryheid aan die ander kant, moeilik versoenbaar kan wees. Om enersyds onafhanklik van beide ouers te wees en onafhanklikheid van denke en aksie te beoefen, en andersyds intimiteit en toewyding te ontwikkel, kan moeilik wees. Die leerproses wat hierby betrokke is, baan egter die weg vir die verhoudinge wat die persoon as volwassene moet aangaan.

Adolessente tussen 13-17 jaar hou van groepe. Tóg het hulle groot angstigheid of hulle tot die groep behoort en of hulle aanvaarbaar is vir die groep van hulle keuse (Elium & Elium 1996:250). Hulle begin ook met die vorming en ontwikkeling van intimiteit. Die meeste adolessente stel intimiteit gelyk aan seks. Intimiteit verwys na die naby verhouding waarin die persone oop en eerlik vir mekaar omgee en mekaar vertrou. Dit is met vriende dat adolessente leer om verhoudings te begin, te behou en te beëindig. Vriendskappe is belangrik vir die verwerwing van identiteit. Dit is so omdat hierdie vriendskappe selfopenbaring en selftoetsing bevorder, veral binne 'n wyer vriendekring wat uit 'n groter verskeidenheid agtergronde en ouderdomsgroepe bestaan as toe die kind jonger was. Waardes en gelowe kan krities bevraagteken word op 'n wyse wat dalk nie in die gesin toelaatbaar sou wees nie. Al spandeer adolessente 'n verhoogde aantal ure met hulle vriende sal hulle, wanneer dit kom by besluite oor waardes,

langtermynplanne en opvoeding, konformeer by hulle ouers se idees (Irving & Zuck 1977:125).

3.5.4.3. Adolessente se verhouding met die teenoorgestelde geslag

Seksuele ryping is 'n belangrike ontwikkelingstaak tydens adolessensie. Die volwassenes verwag van hulle om selfbeheersing toe te pas, maar neem dikwels nie hul intense seksuele behoeftes en eensaamheid in ag nie (Smith, Cowie & Blade 2003:311). Vanweë die feit dat seuns se geslagsdrange sterker as dié van meisies is, kan hulle baie probleme ten opsigte van die uitlewing daarvan ondervind. Dikwels ervaar hulle skuldgevoelens bloot as gevolg van die beleving van seksuele drange. Namate adolessente ouer word, neem hulle verhouding met die teenoorgestelde geslag in intensiteit en intimiteit toe. Een van die redes hiervoor is die sterk drang na sekuriteit wat nie deur die sameleving en ook nie met behulp van vriendskappe ten volle bevredig kan word nie (Smith 1981:39). Adolessente moet tydens hierdie fase 'n eie geslagsidentiteit ontwikkel.

3.5.5. Identiteitsverwerwing en selfbeeld-ontwikkeling van adolessente

3.5.5.1. Adolessente se fisiese kenmerke het 'n effek op hul selfbeeld

Adolessente se fisiese kenmerke en voorkoms het 'n effek op hulle selfbeeld (Richards 1985:52). Enige soort afwyking kan angstigheid en onsekerheid veroorsaak en 'n negatiewe impak hê op die adolessente se gevoelens oor hulleself (Richards 1985:53). Trauma bring mee dat hulle worstel met probleme waarvoor hulle nie gereed of voorbereid is nie. Die liggaamlike verandering raak adolessente se beeld van hulleself. Hulle moet nou hulle selfbeeld wysig om by die veranderinge aan te pas. Vanweë liggaamsveranderinge is hulle vroeëre liggaamsbeeld nie meer voldoende nie. Veral hul nuut-bereikte geslagsrypheid moet in hierdie beeld opgeneem word. Hulle kyk besonder krities na hul lengte, massa en gelaatskleur. Indien hulle hierin teleurgesteld voel, is hulle tydelik verward ten opsigte van hul selfbeeld en verloor hulle hul selfvertroue. Om vir

hierdie self-wantroue en negatiewe selfbeeld te kompenseer, tree hulle dikwels met rebelsheid en grootdoenerigheid op (Smith 1981:32). Dogters kan gewigstoename kry en dit pla hulle (Elium & Elium 1996:316).

3.5.5.2. Erikson se teorie oor identiteitsvorming

Erikson (1968:13-76) het 'n teorie geformuleer wat van groot belang is vir die ontwikkeling van die mens. Sy teorie word as psigososiaal beskryf, omdat hy klem lê op die interaksie tussen die persoon se innerlike eienskappe en die eise van die kultuur en samelewing (Gerdes 1988:73). Volgens Erikson bestaan daar 'n grondplan waarvolgens psigologiese ontwikkeling gedurende agt opeenvolgende stadia ontplooi. Tydens elke stadium word individue voor die uitdaging gestel om 'n bepaalde krisis te bemeester en daarna na 'n volgende ontwikkelingsstadium en die volgende krisis te beweeg. Elke krisis vereis die ontwikkeling van 'n spesifieke vaardigheid en indien dit nie gebeur nie, sal dit belemmerend inwerk op verdere ontwikkeling, aangesien die negatiewe aspek sal oorheers (Erikson 1968:14-20). Bevredigende leer en oplossing van elke krisis is nodig as die kind wil aanbeweeg na die volgende fase.

Ek noem net die fases en bespreek dan die adolessente fase:

- i. Vertroue teenoor wantroue (0-2 jaar).
- ii. Outonomie versus skaamte (2-4 jaar).
- iii. Insiatief teenoor skuld (4-6 jaar).
- iv. Arbeidsaamheid teenoor minderwaardigheid (6-12 jaar).
- v. Identiteitsverwerwing versus identiteitsverwarring (13-20 jaar).
- vi. Intimiteit teenoor isolasie.
- vii. Generatieweit teenoor stagnasie.
- viii. Ego-integriteit teenoor wanhoop.

Erikson beskou adolessensie as baie belangrik vir psigososiale ontwikkeling en veral omdat dit as basis dien vir die daaropvolgende ontwikkeling gedurende

volwassenheid. Hy meen dat die mees beslissende periode in die vorming van die volwassene se persoonlikheid die adolessensie jare is (Erikson 1969:88).

Die hoofsaak van individue gedurende adolessensie is om op grond van wat hulle oor hulself en ander geleer het, 'n gevoel van identiteit te ontwikkel wat hulle in staat sal stel om hul toekomstige rolle te beplan. Indien hulle nie daarin slaag om 'n gevoel van identiteit te ontwikkel nie, lei dit tot roldiffusie, dit wil sê 'n onsekerheid oor hulself, hulle rolle en plek in die samelewing. Hierdie nuwe interpersoonlike dimensie is veral belangrik ná trauma omdat dit adolessente in staat stel om nuwe rolle te integreer en ook om met ander persone in verhouding te wees (Roos & Du Toit & Du Toit 2002:5). Adolessente sal geleidelik nuwe moontlikhede verken om meer selfstandig te kan funksioneer. Die ontwikkeling van rolidentiteit sal meer moontlikhede gee vir meer sosiale betrokkenheid en om die trauma op 'n abstrakte vlak te konseptualiseer. Om die identiteitskrisis op te los, is dit volgens Erikson (1958:59) nodig om deur 'n oorgangstadium te gaan waartydens individue min besliste verpligtinge het en in staat is om te soek, te bevraagteken en met verskillende rolle en geloofstelsels te eksperimenteer. Hulle kan byvoorbeeld met verskillende beroepsrolle eksperimenteer deur verskillende soorte werk gedurende hulle vakansie te doen. Gedurende hierdie tydperk word individue die geleentheid gegee om te eksperimenteer sonder dat daar noodwendig van hulle verwag word om te slaag. Mislukking kan in hierdie stadium toegelaat word en hoef nie noodwendig ernstige emosionele, ekonomiese en sosiale gevolge te hê nie. Met die verloop van die adolessente jare begin adolessente die opinie van betekenisvolle ander integreer in hulle eie voor- en afkeure. So begin hulle 'n identiteit vorm (Erikson 1968:56-99). Adolessente dogters wil graag 'n verskil maak en invloed uitoefen op dinge en voel dat hulle 'n belangrike bydrae in die wêreld kan maak. Maar terselfdertyd draai hulle na binne en wonder hulle wie hulle is en waarheen hulle op pad is (Irving & Zuck 1977:115).

Die antwoorde op die vraag: "Wie is ek?" begin uitkristalliseer wanneer die jongmens die oortuigings, houdings en waardes begin ondersoek wat hy of sy voorheen aanvaar het deur met ander te identifiseer, maar wat nou nie meer

te versoen is met sy of haar eie behoeftes en houding nie. Hy of sy behou diegene wat inpas en integreer hulle met sy of haar eie persoonlikheid om 'n unieke geheel te vorm. Geslaagde identiteitsvorming vind plaas wanneer die jongmens vir hom- of haarself kan sê: "Dit is waarin ek belangstel en waaraan ek waarde heg", wanneer hy of sy weet wat hy of sy van die lewe verwag, waar hy of sy in die samelewing inpas en wat ander van hom of haar verwag. Word hierdie tydperk van eksperimentering egter onbepaald voortgesit, kan dit lei tot 'n onvermoë om volwasse verantwoordelikhede te aanvaar (Gerdes 1988:74). Die proses van identiteitsontwikkeling begin reeds in die vroeë kinderjare, maar word gedurende adolessensie en die jeugtydperk 'n ontwikkelingskrisis wat oplossing vereis indien die identiteit duidelik gedefinieer wil word. Indien adolessente nie daarin slaag om hulle identiteit duidelik te omskryf nie, sal rolverwarring en onsekerheid oor identiteit in die weg staan van 'n verbintenis tot volwasse rolle en langtermynrolle (Erikson 1958:61). Daar bestaan goeie redes waarom adolessente se identiteit verander. Omdat fisiese verandering so vinnig en drasties plaasvind, verander dit adolessente se siening vandie fisiese self of van hulle liggame.

Erikson (1968:70) is van mening dat as 'n gevoel van individuele identiteit gedurende die adolessensie suksesvol gevorm word, dit tydens die vroeë volwassenheid gestabiliseer word wanneer persone se belangstellings verdiep en minder gevarieerd is, wanneer hulle vermoëns om te werk en lief te hê bevestig word deur verantwoordelike betrokkenheid by 'n beroep en by die vorming van 'n gesin, en wanneer hulle die geleentheid het om hulle idees te toets en te bevestig.

Resente navorsers stem saam met Erikson dat om 'n mens se waardes, planne en prioriteite te bevraagteken, nodig is vir 'n volwasse identiteit, maar hulle verwys nie meer soos Erikson na hierdie proses as 'n krisis nie (kyk Brownlee 1999:15; Beautris 2002:77). Trauma neem die aandag weg van die identiteitsvorming en so verbeur adolessente die geleentheid om deur die rolverwarring te werk.

3.5.6. Die religieuse ontwikkeling van adolessente

Die godsdienstige ontwikkeling val tydens adolessensie veral in drie fases uiteen, naamlik dié van tese, antitese en sintese.

Die tese-fase word gekenmerk deur 'n godsdienstige ontwaking. Godsdienste rig tydens hierdie fase 'n besondere appèl op adolessente. Tegelykertyd bevraagteken hulle godsdienste op 'n kritiese wyse. Nie slegs die Skrifwaarhede en godsdienstige praktyke word ondersoek nie, maar ook mense wat sê dat hulle Christene is, kom onder die soeklig. Hulle is ongenadig in hul kritiek oor huigelary en inkonsekwente optrede (Smith 1981:42). Adolessente is dikwels oormatig idealisties en perfeksionisties in hul godsdienste. Dit is dan wanneer hulle voel dat daar te min in hul godsdienste gebeur, dat hulle nie veel daarvan gevoelsmatig beleef nie, dat kerkmense skynheilig is ensovoorts. Adolessente moet egter geleidelik tot die besef kom dat menslike gebrokenheid en sonde altyd hulle lewens sal beïnvloed.

Die antitese-fase word veral deur twyfel gekenmerk. Adolessente kan 'n verskeidenheid van sake betwyfel, byvoorbeeld die Bybel, die liefde van God, die duiwel en geloof (Smith 1981: 42). Hulle meet geloof en sekerheid aan innerlike beleving. Hulle moet egter besef dat alhoewel geloofsbeleving belangrik is, geloof beteken om in 'n verhouding met God te lewe. Die sekerheid van die verhouding is in God gesetel en nie in hoe hulle daarvoor voel of dink nie. Adolessente wat aan emosie in hulle godsdienste 'n te groot plek gee, loop gevaar om dit op 'n oordrewe wyse te beleef (Crow 1965:56).

In die derde fase naamlik die sintese-fase, moet adolessente op God se soeke na hulle en op God se uitnodiging antwoord. Adolessente wat "ja" antwoord se lewens word nou 'n algehele toewyding aan God. Dit deurweef hulle hele lewe. Hulle begryp die betekenis en waarde van die lewe en hulle godsdienste bied aan hulle 'n besef van waardes en norme (Smith 1981:42).

3.5.7. Morele ontwikkeling van adolessente

Morele ontwikkeling verwys na die veranderinge wat mettertyd in die persoon se etiese en morele oordele plaasvind. Kohlberg (1983:2-102) bou sy teorie rondom

Piaget se teorieë van kognitiewe en morele ontwikkeling. Hy glo dat morele ontwikkeling gebaseer is op morele redenering en oordeel. In ooreenstemming met Piaget het hy die vordering in morele ontwikkeling volgens vlakke voorgestel (Gerdes 1988:320). Ek noem die verskillende vlakke en bespreek dan die een wat betrekking het op adolessente. Elke vlak bestaan weer uit stadiums.

i. Voor-konvensionele vlak (4-10 jaar)

Moraliteit word bepaal deur die vrees vir straf en deur gehoorsaamheid. Moraliteit word bepaal deur eiebelang; dit wil sê goeie gedrag ten einde belonings te ontvang (Kohlberg 1983: 221).

ii. Moraliteit van konvensionele rolkonformiteit (ouderdomme 10-13 jaar)

Goeieseun-moraliteit is die soeke na goedkeuring deur byvoorbeeld ander te help. Dit is respek vir die behoud van sosiale orde en om jou plig te doen (Kohlberg 1983:222).

iii. Moraliteit van self-aanvaarde beginsels (gewoonlik gedurende adolessensie en vroeë volwasseheid)

Op die derde vlak van morele ontwikkeling omskryf die individu moraliteit volgens die nakoming van maatskaplik aanvaarde standaarde, regte of pligte. Dit verskil van die voorafgaande vlak omdat individue op hierdie vlak in staat is om rationeel besluite te neem oor botsende standaarde en ook omdat standaarde in hierdie stadium geïnternaliseer word en besluite oor reg en verkeerd oorweging geniet. Binne hierdie vlak val stadium vyf en stadium ses. In stadium vyf word die norme van reg en verkeerd omskryf volgens wette en vasgestelde reëls en word hulle beskou as rationeel, as verteenwoordigend van wat vir die meerderheid aanvaarbaar is en wat tot die welsyn van die samelewing bydra. Wette word gesien as feilbaar, maar word desondanks aanvaar as norm van wat reg is. Wanneer die individu se persoonlike behoefte bots met die nakoming van 'n kontrak of gehoorsaamheid van 'n wet, sal die kontrak en die wet voorkeur geniet bo individuele behoeftes, vanweë die erkende voordeel vir

die samelewing (Gerdes 1988: 322). Die sesde stadium is die een van moraliteit van individuele gewetensbeginsels en hierdie finale stadium van morele ontwikkeling word slegs by volwassenheid bereik. Daar is egter volwassenes wat nooit hierdie stadium bereik nie, deels vanweë 'n gebrek aan kognitiewe ontwikkeling (Kohlberg 1983: 221).

Alhoewel Kohlberg gekritiseer kan word op grond daarvan dat hy in gebreke bly om moraliteit aan geestelike en godsdienstige waardes en aan geloof te koppel, bied hy 'n waardevolle konseptuele raamwerk vir morele ontwikkeling wat maak dat mens adolessente beter verstaan (Gerdes 1988: 324).

3.6. Konteks van adolessente

Strauss & Howe (1991:21) omskryf 'n generasie as 'n groep wat gebore is in 'n 20-22 jaar tydsperiode en kan omskryf word deur sekere kenmerke inherent aan die meerderheid van daardie groep. Ander skrywers sluit hierby aan, maar lê meer klem op 'n generasie se gedeelde waardes en oortuigings (Zemke, et al 2001; Arsenal 2004; Coomes & DeBard 2004). In hierdie studie sal die generasie-indelings van Strauss & Howe (1991:22) gebruik word met spesifieke aandag aan die Y-generasie:

- i. Die stil-generasie (1925-1942)
- ii. Die Boomer-generasie (1943-1960)
- iii. Die X-generasie (1961-1981)
- iv. Die Y-generasie (1981- 2001)

3.6.1. Y-generasiepersoonlikheid

Daar is sekere tipiese generasiepersoonlikheids-kenmerke wat algemeen aan 'n generasie is omdat hulle konteks baie dieselfde is. Maar nie elke lid van die generasie sal al die kenmerke vertoon nie.

- **Ouers**

Die Y-generasie se ouers is gewoonlik die Boomer-generasie (Strauss & Howe 1991:337; Strauss & Howe 2000:56) Die konteks waarbinne hierdie generasie

grootword, sluit 'n groot klemverskuiwing terug na die regte van kinders in. Daarom voel die kinders geliefd in die wêreld. Hulle is die generasie wat ook die meeste geliefd voel deur hul ouers. Dit blyk uit die groot aantal ouerskapboeke wat gepubliseer word, die definiëring van politieke kwessies in terme van die effek wat dit op kinders het en die populariteit van ouerskapklasse. Generasie Y word groot met aktiewe ouers. Ouers spandeer baie tyd saam met die gesin (Strauss & Howe 1991:122). Ouers is betrokke in hulle kinders se daaglikse lewe en besluite en is oortuig van die kinders se waardes. Hulle is grootgemaak deur ouers wat hulle vertel het dat hulle spesiaal is. Daarom is hulle prioriteite eenvoudig: hulle kom eerste. Hulle ouers doen alles vir hulle (Arsenault 2004:170). Indien adolessente trauma beleef het, sal ouers alles in hulle vermoë doen om so gou as moontlik vir hulle die beste moontlike hulp te kry. Dit beteken dat adolessente heel moontlik gou by die pastor sal uitkom en ook die ouer se samewerking in die terapie sal hê.

Die gevoel van geliefd wees en sterk ouer betrokkenheid maak dat die lede van die Y-generasie glo dat hulle omtrent enigiets kan bereik en as hulle nie kan nie, kan hulle tuis hulp en ondersteuning kry (Strauss & Howe 2000:122). Die gevoel dat hulle waardevol is maak dat hulle ook makliker deur trauma werk in die sin dat hulle maklik weer kan vertrou. Dit is die generasie wat die meeste na dokters toe gaan vir enige skeet; in so 'n mate dat hulle die risiko loop om immuniteit teen antibiotika te ontwikkel. Ouers is hulle rolmodelle. Integriteit is belangrik. Vaders is meer as ooit van te vore betrokke by opvoeding (Strauss & Howe 1991:18-88). Kinders beskou ouers as ouers en as vriende. Hulle respekteer hulle ouers en is geneig om spontaan na ouers te draai vir advies en geld en dikwels word daar dadelik aan hulle behoeftes voldoen deur middel van die selfoon of e-pos. Baby Boomers het baie geld op hulle millenium kinders se opvoeding spandeer, meer as die vorige generasies (Arsenault 2004:177).

- **Tegnologie**

Die millennium-generasie word binne 'n ooraktiewe vermaak-industrie en tegnologiese ontploffing groot (Arsenault 2004:124). Hulle word groot met die

interaktiewe media soos die internet, CD-ROM en video speletjies. Hulle het 'n baie beter vermoë om groot hoeveelhede inligting te hanteer met toegang tot die internet en verkies dat die inligting interaktief is en aan hulle die geleentheid gee om daarop te reageer (Zemke, et al 2001:98). Sodoende verwag hulle aktiewe leer in die klaskamers. Hulle verkies tegnologiese bo persoonlike kommunikasie en “Facebook” is byvoorbeeld 'n populêre kommunikasiemiddel wat hulle gebruik. Selfone en internet is hulle primêre bronne van kommunikasie. Hulle is groepsgeïntereerd (Zemke, et al 2001:99). Die postmoderne kultuur wat ook 'n horisontale kultuur genoem kan word, bestaan uit verhoudingsnetwerke wat oor alle grense heen strek en vervang die vertikale en hiërargiese strukture van die moderniteit. Die internet-informasie, wat ook mag aan die gebruiker daarvan bied, is aan almal beskikbaar wat 'n rekenaar en modem het. Dit is 'n ongeëwenaarde verandering in die menslike geskiedenis. Informasie en mag is nou in die hande van diegene wat nie noodwendig in 'n magposisie geplaas is nie, maar mag uitoefen om in 'n globaliserende wêreld te oorleef. Adolessente is in 'n groot mate die gebruikers van die internet en word op hierdie wyse bemagtig om invloed binne hul eie geleedere uit te oefen. Hierdie bemagtiging bring soms botsing met die ouers teweeg. E-pos word selfs deur die meerderheid van kinders onder 8-jarige ouderdom bemeester (Strauss & Howe 2000:200). Ernstige aanpassings moet in die kerk se bedieningstruktuur plaasvind sodat die Verlossingsboodskap met groter sigbaarheid (simbolisering) en met meer beleving (ritualisering) in die samelewing oorgedra kan word.

Pastors kan byvoorbeeld bemoediging deur middel van “Facebook” doen en so op meer gereelde basis met adollesente kontak hê.

- **Algemene persoonlikheidstrekke**

Hulle is nuuskierig, in staat om maklik aan te pas by verandering, het 'n sterk selfbeeld, is oor die algemeen optimisties ingestel, onafhanklik en gedrewe deur sukses. Hulle is so onafhanklik as gevolg van dagsorg, enkelouers en die tegnologiese rewolusie. Hulle voel bemagtig, te danke aan oorbetrokke ouers. Hulle is optimisties oor die toekoms. Hulle wil graag in 'n sosiale omgewing

werk, al lyk dit chaoties om hulle. Hulle werk maklik in groepe (Arsenault 2004:234). Hierdie eienskap maak dat hulle ook daarvan sal hou om deel te wees van trauma-verwerkings-groepies. Hulle doen goeie werk, hoewel hulle uitstel tot die laaste oomblik. Hulle fokus op hulle eie persoonlike ontwikkeling. Hulle vergroot die impak van hulle bydraes en het min ontsag vir outoriteit. Hulle sal vinnig van werk verander as hulle voel dat hulle nie in die werk kan groei nie. Hulle wil onmiddellike bevrediging hê van behoeftes en ideale en wil onmiddellike impak maak. Hulle sal dus geneig wees om ongeduldig te wees om hulle trauma-verhaal te ontgin.

- **Kitsoplossings en keuses**

Die Y-generasie het nooit in 'n wêreld sonder 'n rekenaar gelewe nie. Alle informasie is net 'n kliek weg. Daarom wil hulle alles nou dadelik gedoen hê. Hulle is ongeduldig, wil sukses dadelik behaal en oplossings vir probleme verkry sonder om daadwerklik daarvoor te werk. Hulle wil in werkomstandighede bo begin en glo dat hulle die posisie wat hulle wil hê verdien al het hulle nog nie die nodige ondervinding nie.

Hulle is gemaklik met spoed en verandering. Die rykdom inligting wat binne sekondes deur middel van die internet beskikbaar is, die verskeidenheid televisie stasies om van te kies en verskillende inkopiesentrums gee aan Generasie Y-lede die idee dat as hulle nie uit een bron kan kry wat hulle wil hê nie, hulle dit onmiddellik van 'n ander bron kan kry.

In Hoofstuk 4 gaan ek fokus op pastorale modelle wat dan in Hoofstuk 8 uitgebrei word wanneer die narratiewe pastorale model bespreek word.

Hoofstuk 4

Benaderings in die pastoraat

4.1. Inleiding

In Hoofstuk 1 het ek, na aanleiding van die leemte wat ek geïdentifiseer het, die heling van adolessente wat getraumatiseer is deur akute trauma ten doel gestel. Heling word bewerkstellig deurdat hulle strewe na die numineuse (ontmoeting met die Heilige). Ek dui dit aan deur in die volgende paar hoofstukke gebruik te maak van verskeie teorieë. Voordat ek dit doen gaan ek eers die bestaande pastorale modelle verken om te kyk of trauma toereikend deur hierdie modelle hanteer word en om 'n breë oriëntering te verskaf ten opsigte van die benaderings wat die pastoraat tot hiertoe bedien het.

4.2. Praktiese Teologie

Praktiese Teologie is 'n diverse dissipline omdat dit die breedte van die teologiese spektrum van liberalisme tot konserwatisme omspan. Pastors gebruik 'n verskeidenheid van metodologiese en teologiese posisies in Praktiese Teologie (Graham 1992:4). Die diversiteit binne die Praktiese Teologie is juis omdat daar soveel verskillende metodes gebruik word waarin die situasies vasgevang, geanaliseer, verstaan en aangeteken word. Soos daar diversiteit binne die Praktiese Teologie is, is daar ook kontinuïteit in die sin dat Praktiese Teologie as 'n dissipline bymekaar gehou word deur sy perspektief op mense se belewenisse en hoe om daardie belewenisse na teologiese nadenke te lei (Swinton & Mowat 2006:1). Praktiese Teologie het 'n besondere fokus en dit is om die dinamika van spesifieke situasies te verken sodat daar verstaan kan word wat in daardie situasies belewe word. Situasies is komplekse, veelsydige eenhede wat met sorg, nougesetheid en met onderskeidingsvermoë getoets moet word as dit effektief verstaan wil word (Graham 1992:5). Kennis wat gekry word van situasies en ervaring en wat teologies nagedink moet word, is nie onafhanklik van die kennis wat gekry word deur nadenke oor die Skrif en tradisie nie. Swinton & Mowat (2006:1) toon die volgende in hierdie verband aan:

Most of us tend to live within situations in ways which are unreflective and uncomplicated. Many of the aspects of our situation are experienced as nothing more than background noise. It is only when problems arise through crisis or our engaging in a process of complexification that the complicated nature of our situation emerges. It is at these points of 'unnatural' self-reflection that situations evoke self-conscious interpretative responses.

'n Kernaspek van Praktiese Teologie is om sodanige "unnatural self-reflection" te ontlok en om mense bewus te maak van vorige versteekte dimensies van elke-dag-situasies. Daarom is Praktiese Teologie krities teologiese nadenke wat in sekere situasies op die praktyk uitgevoer word. Volgens Bridger & Atkinson (1988:65) bevat praktyke waardes, oortuigings, teologieë en ander veronderstellings wat "go unnoticed until they are complexified and brought to our notice through the process of theological reflection".

4.3. Taak en doel van Praktiese Teologie

Die primêre taak van Praktiese Teologie is om gelowige gebruike te verseker en in werking te stel. Praktiese Teologie is daar om gelowige deelname in die evangeliese verhaal en Christelike praktyk te verseker, te bemoedig en in werking te stel (Swinton & Mowat 2006:8).

Volgens Don Browning (1983:1-20) is daar 'n verskuiwing weg van die klerikale of amptelike paradigma waarin dit gaan om die ampte na 'n soort fenomenologiese ekklesiologie wat fokus op die publieke gestalte van die kerk in die wêreld. Praktiese teologie is minder ingestel op geloofsinhoude en het meer die rol om die relevansie van geloof te toets in gesprek met ander godsdienste en sekulêre geloofsgestaltes in 'n pluralistiese maatskappy. Dit word die taak van die Praktiese Teologie om etiese norme te ontwikkel vir die samelewing met die oog op beide 'n sosiale en 'n individuele transformasieproses. Daar moet wegbeweeg word van suiwer teoretiese beginsels na 'n praktyk-georiënteerde benadering.

4.4. Enkele benaderings in die pastoraat

Daar is verskeie benaderings tot die pastoraat soos onder andere die kerugmatiese benadering (kyk Thurneysen 1962), die eduktiewe benadering (kyk Hiltner 1959,1972), die relasiegesentreerde benadering (Clinebell 1984) die noutetiese benadering (kyk Adams 1973, 1974), die empatiese benadering (kyk Rogers 1950, 1961, 1963), die bipolêre benadering (kyk Heitink, 1979, 1984), die hermeneutiese benadering (kyk Furet 1977; Pieterse 1988, 1991, 1993 en Veltkamp 2002) en die narratiewe benadering (kyk Stanley Hauerwas 1974, 1980; Tracy 1975; Ricoeur 1981, 1984, 1991, 1998; Lindbeck 1984, 2002 en Frei 1993). Ek gaan in hierdie hoofstuk verskeie van die benaderings kortliks bespreek en dan die keuses wat ek maak oor watter benaderings in hierdie studie gebruik word, motiveer. Eerstens gee ek net 'n kort inleiding oor pastoraat met 'n bruikbare onderskeiding wat De Jongh van Arkel (1988:130-150) maak en vervolgens 'n bespreking van en keuse uit die verskillende benaderings.

• Onderskeie vorme van pastoraat

De Jongh van Arkel (1988:130-150) onderskei drie vorme van pastoraat naamlik onderlinge sorg, pastorale sorg en pastorale terapie. In 'n artikel met die titel, "Die Pastoraat: Noodsaaklike onderskeidings", bespreek hy die onderskeidings in detail. Die onderskeidings wat tussen die drie vlakke van die pastoraat gemaak word, dui nie 'n hiërargie aan nie, maar is bloot funksioneel met betrekking tot elkeen se aard. Onderlinge ongeorganiseerde en ongeforseerde sorg kom voor waar lidmate spontaan vir mekaar sorg. Pastorale sorg is georganiseerde, ondersteunende, kerklike sorg met die oog op die opbou en versorging van die gemeente. Pastorale sorg verg groter vaardighede as onderlinge sorg en is nie net die pastor se verantwoordelikheid nie, maar word uitgevoer deur die besondere ampte. Pastorale terapie is op gelyke vlak met ander helpende professies. Die verg intense opleiding. Al drie vorme moet geïntegreer word in die traumaberadingsproses.

4.4.1. Kerugmatiese benadering

Die kerugmatiese pastoraat beleef 'n bloeitydperk na die Eerste Wêreldoorlog in Duitsland en ontwikkel in noue samehang met die dialektiese teologie van Karl Barth (1928,1960). Eduard Thurneysen, 'n Switserse teoloog en vriend van Barth, neem op pastorale gebied die voortou. Thurneysen (1962:147) is van mening dat die pastorale gesprek primêr gaan oor die verkondiging van die vergifnis van sonde. Thurneysen se aanslag is deduktief, wat beteken dat die Woord van primêre belang is en die verhale van mense sekondêr. Die pastoraat word hoofsaaklik gesien as vergewingshulp aan 'n sondige mens en die toepassing van die ewige beginsels in 'n verwarde wêreld. Vir hom is daar 'n moment van verkondiging. Dit is dan dié waarheid en nie net 'n waarheid nie. Die mens is in 'n ondergeskikte posisie teenoor God. Die antropologie bepaal die epistemologie. Daar is 'n besliste afstand tussen God en die mens as verlore sondaar. Thurneysen (1962:201) beskou pastorale berading as die handeling om die Woord van God na die individu in sy of haar spesifieke lewensituasie te bring. Sielkunde dien as die nodige instrument om die pastor te help om verskillende menslike situasies te verstaan waarin die Woord van God gevind moet word: "Pastoral care needs psychology as its outstanding auxiliary. We cannot know enough about human being..." (Thurneysen 1962: 201).

'n Postmoderne pastorale perspektief sal nie 'n te sterk verkondigende taalgebruik ondersteun nie. Hierdie benadering val nie binne 'n postmoderne paradigma nie as gevolg van die liniêre oorsaaklikheid dat alle problematiek aan sonde toegeskryf word. Hierdie benadering is gebaseer op 'n individuele aanslag en die strukture wat gekoppel is aan die problematiek word nie aangespreek nie. In die postmoderne benadering tot pastoraat word uitsprake gemaak teen strukture. Kritiek teen Thurneysen uit 'n postmoderne hoek is sy monologiese karakter in die verabsoluttering van die subjek-objek-skema. Sy antropologie is té gedistansieerd. Vanuit 'n postmoderne epistemologie word die kerugmatiese aspek in die pastoraat gerelativeer en verwerp. Die postmoderne kritiek waarsku dat die terapeut versigtig moet wees in sy of haar voorveronderstellings. Die metafisiese kan nie positivisties bewys word nie.

Daar moet 'n subjek-subjek interrelasie wees waarin die pastorant verantwoordelikheid moet aanvaar en geloofsvolwassenheid moet bereik. Alhoewel Thurneysen (1962: 111-132) van mening is dat aan albei dissiplines ewe veel plek gegee moet word, laat hy te min vir die onderskeidende bydrae van die sielkunde (Hunsinger 1995:81). Thurneysen (1962) laat nie werklik plek vir die sielkunde om op sy eie te staan nie. "Thurneysen fails to account adequately for the possibility that in practice forgiveness and healing may occur in inseparable unity" (Hunsinger 1995:83). Kennis van die sielkunde is nodig sodat elemente soos byvoorbeeld vergifnis konkreet na pastorate in hulle spesifieke lewenssituasie gebring kan word. Vergifnis is 'n kernelement by getraumatiseerdes. Omdat die pastor meer gefokus is op die sonde as op die neurosis, bring hy 'n ander dimensie in die berading wat nie in die spreekkamer van die sielkundige teenwoordig is nie. Volgens Louw (1999:44) is die groot kritiek teen Thurneysen dat hy met sy kerugmatiese sielsorg die pastoraat laat opgaan het in 'n homiletiese gebeure sodat die mens self in sy of haar eksistensiële nood nie tot sy of haar reg kom nie. Beswaar teen Thurneysen se standpunt is dat die hele pastoraat gereduseer word tot die kerugmatiese komponent en dat die hele styl van pastoraat dreig om in 'n homiletiese gebeure te ontaard. Binne hierdie raamwerk is die pastorale gesprek die verkondiging van die Woord en is daar nie 'n duidelike onderskeiding tussen die pastorale gesprek en prediking nie. Waar trauma ter sprake is, is daar dikwels 'n slagoffer en oortreder. Die waarde van Thurneysen se bydrae in die werk met adolessente wat akute trauma beleef het, is die klem op die vergifnisgedeeltes. Die pastor behoort die slagoffer te lei tot vrywillige vergifnis van die oortreder. Hierdie aspek sal in Hoofstuk 5 deeglik bespreek word. Dit sal die einde en nie die begin van die pad wees nie. Indien daar nie 'n verhouding tussen die slagoffer en die Here is nie, is dit die doel van die pastor om die pastorant te begelei tot 'n verhouding met God. Hierdie klem moet egter meer non-direktief in die gesprek voorkom as wat Thurneysen in gedagte gehad het.

Ander vertolkers van die kerugmatiese pastoraat wat later op die toneel kom is onder meer H. Asmussen en T.C. Oden (Heitink 1998:46-49).

In sy boek, *Kerygma and counselling*, verken Oden (1966:40-70) die ooreenkoms tussen die aanvaarding wat inherent in 'n goeie beradingsverhouding is en die goddelike aanvaarding wat die hart van die evangeliese teologie is. Hy is van mening dat pastoraat 'n teologie van verkondiging nodig het. Hy wys daarop dat verkondiging eksplisiet die basis van prediking en implisiet die basis van berading is. In berading kommunikeer die pastor dieselfde boodskap as in die prediking op 'n non-verbale manier. Oden (1966:26) stel dit soos volg:

When the pastor performs his function as a counselor his faith is becoming active in love. Here proclamation and therapy support one another in a total ministry witness and mission. The love of God to which he witnesses in preaching is recapitulated in an analogous fashion in the empathy of counseling.

Oden (1989) se werk, *After modernity ... what?* toon sterk postmoderne spore en sy pastoraat sluit aan by die postmoderne pastorale inslag van hierdie studie. In berading kommunikeer die pastor en die pastorant die liefde van God deur hulle verhouding. Die vraag ontstaan of geestelike aanvaarding altyd verbaal bemiddel moet word en of dit ook deur 'n interpersoonlike verhouding bemiddel kan word. In hierdie verband toon Oden aan dat “liberating divine acceptance can be mediated concretely through interpersonal relationships without overt witness to its ground and source” (Oden 1966:28). Pastoraat is gebaseer op die goeie nuus van die evangelie met die klem op die verkondiging van God se liefde en aanvaarding. Hier bring die narratiewe model die mens se verhaal en God se verhaal bymekaar uit (soos deeglik in Hoofstuk 6 bespreek word). Berading is selde betrokke by direkte verkondiging van God se liefde en aanvaarding. Dit maak staat op die verhouding om die realiteit van God se liefde te kommunikeer. Verkondiging behels “the relation of Christ to human brokenness” (Oden 1966:54). Hy lê klem daarop dat die pastor se gevoel van gebrokenheid dieper as woorde spreek.

Just as the incarnation witnesses to the God who does not just diagnose or analyze man's needs but actively participates in them, likewise effective counseling is not just objective diagnosis of the individual's conflict but active empathetic involvement in the patient's suffering".

(Oden 1966: 54)

4.4.2. Die noutetiese benadering

Adams se direkte metode staan in sterk kontras met die non-direktiewe berading binne die Amerikaanse opset. Adams (1973:17) verwys na berading as "the process of helping others to love God and their neighbors". Sy berading is daarop uit om deur middel van 'n proses van konfrontasie die persoon tot persoonlike verandering en gedragswysiging te begelei, omdat hy glo dat sonde die basis van alle menslike probleme is (Adams 1973:18). Pastoraat verkry 'n vermanende karakter omdat *nouthesis* volgens Adams 'n proses van konfrontasie beskryf wat veranderinge in 'n persoon genereer. Verandering word bewerkstellig deur die kliënt op 'n noutetiese wyse te beïnvloed. Die fundamentele doel van noutetiese konfrontasie is die verandering van die persoon se gedrag. Die aard van hierdie benadering is direk van aard teenoor die non-direktiewe en kliëntgesentreerde benadering (Adams 1974:45). Adams (1973:78-80) spreek hom sterk uit teen die non-direktiewe benadering van Rogers omdat hy oortuig is dat so 'n benadering meebring dat 'n pastorale berader optree asof God niks vir die kliënt te sê het nie.

Kerugmatiese reduksie en bekering as terapeutiese metode veroorsaak dat sy noutetiese model 'n verengde benadering verteenwoordig. Uit die postmoderne denkrigting het ek 'n probleem met Adams se benadering omdat Adams die Skrif wil forseer op elke menslike problematiek. Omdat hy insigte uit die psigologie nie sien tot voordeel van die pastoraat nie, is die wesenlike gevaar dan dat die Skrif moet dien as 'n versameling van teksverse wat gebruik kan word om alle psigiese en sosiale probleme op te los. Daar moet altyd gewaak

word teen so 'n redenasie dat die Bybel voldoende is in 'n beradingsmodel. Collins (1988:22) stel dit so:

The Bible never claims to be a textbook on counseling. It deals with loneliness, discouragement, marriage problems, grief, parent-child relations, anger, fear and a host of other counseling situations, but it was never meant to be God's sole revelation about people helping. In medicine, teaching and other "people-centered" helping fields, we have been permitted to learn much about God's creation through science and academic study. Why, then, should psychology be singled out as the one field that has nothing to contribute to the work of the counselor?

Dit kan egter nie ontken word dat daar 'n korrelasie tussen die onverskillige leefwyse van adolessente en trauma is nie (byvoorbeeld in die geval van 'n motorongeluk onder invloed van alkohol). Die adolessent wat alkohol gebruik, het immers doelbewus sy of haar lewe op die spel geplaas deur te bestuur. In so 'n geval sal pastors hulle verantwoordelikheid versuim indien hulle nie vermanend oor die misbruik van alkohol optree nie. Die noutetiese benadering kan dan meewerk tot die verligting van die skuldgevoelens wat ontstaan as gevolg van die misbruik van alkohol.

4.4.3. Die empatiese benadering

Sedert 1950 was die dominante beradingsteorie in pastorale berading die kliëntgesentreerde benadering. Die aantreklikheid van hierdie benadering vir pastorale beraders was deels as gevolg van die feit dat dit die mediese aura van die psigoanalise verwerp het. Kliëntgesentreerde terapeute verwerp die siening dat berading gelyk is aan mediese diagnose. Hulle siening is dat dit nie die psigoterapie se taak is om die geskiedenis van die pastorant se probeem te verken nie, maar om te fokus op die pastorant se huidige ervaring. Die pastorant mag vrywillig oor ervarings van die verlede soos vroeë kinderjare ervarings praat, maar dit is net belangrik en toepaslik as dit tans ook ervaar word. Daarom lyk dit asof hulle die "diagnosis" elimineer. "When counseling is not interested in

tracing a problem back to its origins, the term ‘diagnosis’ no longer seems appropriate” (Capps 1980:62). So het die taal van luister en empatiese verstaan, die vroeëre taal van diagnose vervang en die term “diagnosis” het in onguns verval. Capps (1980:64) meen egter dat Rogers ’n andersoortige begrip van die term “diagnose” gehad het en dat dit die pastorale berading beïnvloed het, al is die term nie self gebruik nie. Rogers (1961:91) se kritiek op diagnose is gebaseer op die feit dat kliëntgesentreerde beraders ... :

have come to recognize that if we can provide understanding of the way the client seems to see himself at the moment, he can do the rest. The therapist must lay aside his preoccupation with diagnosis and his diagnostic shrewdness, must discard his tendency to make professional evaluations, must cease his endeavors to formulate an accurate prognosis, must give up the temptation subtly to guide the individual and must concentrate on one purpose only; that of providing deep understanding and acceptance of the attitudes consciously held at this moment by the client as he explores step by step into the dangerous areas which he has denying to consciousness.

Deur ’n beheptheid met diagnose op die agtergrond te skuif, kom die terapeut in die pastorant se interne verwysingsraamwerk in. Diagnoses impliseer uitwendige perspektief, die perspektief van waarneming eerder as deelname in die kliënt se eie verwysingsraamwerk. In teenstelling met diagnose, beteken empatiese verstaan en aanvaarding om in die kliënt se eie waarnemingsveld in te kom (Capps 1980:68). Rogers se kritiek teen diagnose in berading is gerig teen die diagnostiese houding van die berader. Hierdie houding plaas die berader buite die verwysingsraamwerk van die pastorant. Rogers kom tot die gevolgtrekking dat kliëntgesentreerde terapie verskil van ander psigoterapeutiese teorieë daarin dat dit nie gebou is op “an externally based diagnosis” nie. Sy argument is nie dat kliëntgesentreerde terapie ’n gebrek aan ’n diagnostiese element bevat nie, maar dat die diagnose uitwendig is aan die proses waardeur

die kliënt gaan. Diagnose is om waar te neem en betekenisvolle verhoudings tussen waarnemings te vind. Diagnose is inwendig aan die pastorant se eie ervaring. Dit beteken nie dat die pastor uitgesluit is van die diagnostiese proses nie. Die pastor voorsien die raamwerk waarbinne die pastorant 'n diagnose kan maak en aanvaar. Die pastor voorsien hierdie raamwerk deur met empatie na die pastorant te luister en so in sy of haar verwysingsraamwerk in te kom. So is die pastorant betrokke in die proses.

Volgens Rogers (1963:130) is die belangrikste toegangsmedium tot die wese van 'n ander persoon haar of sy gevoelens. Dit word aanvaar dat indien die gesprek van 'n empatieke houding gebruik maak, die wederkerige verstaansproses wat sodoende geskep word 'n verandering in die persoon sal bewerkstellig wat uiteindelik tot 'n terapeutiese proses aanleiding sal gee. Rogers (1963:133) sê dat empatie is om te voel soos die kliënt voel, om te begryp soos die kliënt begryp en die probleem te ervaar soos die kliënt dit ervaar. Op hierdie wyse het die pastoraat al hoe minder van die Woordteks gebruik gemaak (Louw 1999:47). 'n Groot winspunt van sy benadering is dat hy wegkom van diagnose in die pastoraat. 'n Postmoderne perspektief op pastoraat bevat nie diagnose in die sin dat die pastor besluit wat met die kliënt "fout" is nie. In die narratiewe model word daar saam na antwoorde gesoek (vergelyk in hierdie verband Hoofstuk 6). In die lig van die postmoderne denke moet ons deeglik daarmee rekening hou dat daar nie 'n klassifikasieprosedure beoog word waardeur die menslike gedrag vooraf gekategoriseer en getipologiseer word nie. Wat belangrik is, is doodeenvoudig die vertolking van 'n persoon se totale bestaan met die oog op verheldering, verbandlegging, organisering van data, en interpretasie van gedrag binne sinsamehange. 'n Postmoderne pastoraat "diagnose" wil geloofssisteme verhelder en perspektiewe ontwikkel in terme waarvan pastorate hulle geloofsbronne sal inskakel in die proses van singewing en sinsontdekking.

Dat Rogers (1963) die oë van die pastoraat oopgemaak het vir 'n belangrike saak (liefde en waardering binne die pastorale ontmoeting) kan nie ontken word nie (Louw 1999:167). Oorbeklemtoning van die horisontale

medemenslikheid lei tot onderbeklemtoning van die vertikale verhouding. Indien die pastorant nie 'n persoonlike verhouding met Jesus Christus het nie, bied dit die pastor geleentheid om dit te vestig. Om net gevoelens te ontlaai, is nie genoeg vir adolessente wat trauma belewe het nie.

4.4.4. Die eduktiewe benadering

Die eduktiewe model word grootliks met Seward Hiltner (1949, 1958, 1959), 'n leier in die veld van pastorale sorg en professor by Princeton Theological Seminary, geassosieer. Die werk van Hiltner, waarin hy teologiese en psigologiese insigte korreleer, toon duidelik Tillich se invloed (Heitink 1998:57). Terwyl Karl Barth die belangrikste bondgenoot van kerugmatiese pastoraat is, vervul Paul Tillich met sy korrelasie teologie hierdie rol in die terapeutiese pastoraat. Paul Tillich meen dat in die lig van Christus se vleeswording menslike verhoudinge beskou word as 'n soort voortgesette of indirekte inkarnasie (Tillich:1952:70). Met ander woorde, die aard en kwaliteit van menslike relasies word as 'n indirekte openbaringsmedium vir God se aktuele betrokkenheid beskou. Die gevolg is dat God se Woord nie soseer in die sentrum staan nie, maar wel die proses van beraad. Paul Tillich sien die antwoord op die mens se beperktheid, skuld en twyfel in *aanvaarding*. Aanvaarding is van kardinale belang in al die hoof psigoterapieë, maar Tillich (1949:163) verwys na 'n aanvaarding in die beradingsverhouding en 'n dieper soort van aanvaarding:

Sometimes ... a wave of light breaks into our darkness, and it is as though a voice were saying: You are accepted. You are accepted by that which is greater than you, and the name of which you do not know. Do not ask for the name now; perhaps you will find it later. Do not try to do anything now; perhaps later you will do much. Simply accept the fact that you are accepted. If that happens to us we experience grace.

Tillich (1949:165) is van mening dat pastors net aanvaardend in hulle verhouding met pastorate kan wees as hulleself die aanvaarding op 'n dieper vlak in hulle eie lewens sien.

Vir Hiltner handel dit om die onderliggende waardes wat in die Bybel voorkom, te ontdek (Hiltner 1972:126-131). Die behoeftes van die persoon in nood word as die hoogste prioriteit beskou en die Woord van God word sekondêr geplaas (Hiltner 1972:128). Die mens as fokuspunt bied die interne raamwerk vir die gesprek. Vandaar die verwysing na hierdie benadering as die “non-direktiewe” beradingsmodel. Die mees sentrale begrip wat in die eduktiewe model 'n rol speel in menslike verhoudings, is kommunikasie. Die inhoudelike van hierdie benadering is ontleen aan die psigoterapeutiese doel van Rogers. Volgens Hiltner vind daar voortdurende korrelasie plaas tussen die Bybelse boodskap en ander wetenskappe tydens hulpverleningsprosesse (Hiltner 1972:135).

Hiltner se benadering bied heelwat wat bruikbaar is in die postmoderne pastoraat, soos byvoorbeeld sy opregte poging om die pastoraat meer binne die leefwêreld van hulpbehoewendes te bring. Vandaar sy siening dat die herdermetafoor nie so streng tot die ampte beperk moet wees nie, maar wyer verstaan moet word (1959:19-20). Die eduktiewe benadering se waardering vir gespreksvaardighede in die pastoraat is bruikbaar in die postmoderne aanslag op pastoraat en veral waar trauma en die adolessent ter sprake is. Hierdie benadering het die potensiaal om die adolessent te help om sy verlies te verbaliseer en in perspektief te plaas. Sukses met 'n kliënt lê ooreenkomstig die kliëntgesentreerde benadering van Hiltner (1972:44) in sy aardse selfbeslissingsreg. Op hierdie wyse word die ewigheidsperspektief verloor en kry ons 'n verskraling van die Woord. In 'n poging om uit elke denkbare rigting te put, word die Woord gelykgestel aan die psigologie. In trauma waar 'n persoon 'n ontstellende situasie beleef het, kan die feit dat 'n mens 'n ewigheidsbestemming het, juis as vertroosting dien (Pruis 1980:65) en 'n verskraling van die Woord sal hierdie vertroosting uitskakel.

4.4.5. Die relasiegesentreerde benadering

Belangrike eksponente van hierdie terapeutiese benadering is A Boisen (1876-1965) en Howard Clinebell (1922-2005). Die opkoms van die psigologie in Amerika het geweldige druk op die pastorale teologie geplaas om van sy kerugmatiese benadering af te sien. Dit is nie die aanspraak van die Woord wat voorop staan in die terapeutiese pastoraat nie, maar die behoeftes van die persoon (Louw 1999:46).

Clinebell (1984:115) se benadering is baie op die Rogeriaanse uitgangspunte gebaseer alhoewel daar klemverskille is:

My first training in pastoral counseling was Rogerian in its orientation ... Rogers' vision of growth described in almost lyrical prose, helped to awaken interest in exploring the growth approach further. Although my "revised model" for pastoral counseling was an attempt to overcome certain inadequacies in the Rogerian and Freudian models of therapy, my model was built on many of the contributions of both these therapists.

Clinebell (1966, 1984) se model staan bekend as "a holistic liberation-growth model". Vir Clinebell (1984:19-34) bestaan pastoraat uit ses basiese dimensies van groei en hy gebruik die komponente van groei om sy holistiese benadering uit te bou. Die konsep "wholeness" is vir hom die oorkoepelende tema wat die doel van alle pastorale handeling beskryf: "the overarching goal of all pastoral care and counseling is to liberate, empower and nurture wholeness, centered in Spirit" (Clinebell 1984:26). Die komponente van groei is:

- Innerlike groei
- Psigofisiese groei
- Groei deur vernuwing en uitbou van verhoudinge
- Groei in verhouding tot die biosfeer
- Groei binne strukturele verband
- Geestelike groei

Om “wholeness” in ‘n persoon te bevorder moet ‘n mens die onderliggende geestelike probleme van die persoon verstaan. In die lig hiervan beweer Clinebell (1984:117) dat ‘n pastor nie moet huiwer om vrae te vra nie. Hy stel vrae soos die volgende voor: “Wat is die verband tussen hierdie probleem waarmee jy worstel en jou persoonlike geloof en verhouding met God?” Met sy diagnostiese vrae wil hy bepaal wat die kwaliteit van ‘n persoon se spiritualiteit is en die deurwerk van die vrae kan spiritualiteit ontwikkel en groei bevorder. Clinebell (1966:26) praat van pastorale berading as die “utilization of a variety of healing methods to help people handle their problems and crisis more growthfully”.

In die vroeë kerk het die klem op die genesing van die totale persoon geval. Dit was veral as die taak van die pastorale versorger beskou (VanKatwyk 1997:283). Later is die eenheid van die liggaam en siel verbreek en het dit stadig, maar seker van mekaar begin wegdryf. Die liggaam is as die refleksie van die teenswoordige wêreld beskou, en die siel as die refleksie van die ewige, nuwe wêreld wat nog moet kom. Die begrip van genesing was op die genesing van die siel toegespits. Met die modernistiese, mediese beskouing, is die eenheid van die liggaam en siel nog verder van mekaar verwyder. Die klem het op spesialisering van die fisieke liggaam en die realiteit daarvan begin val. Clinebell se pastorale model laat ‘n mens weer beseef dat die mens nie net geestelik is nie maar ook uit fisiese, sielkundige, interpersoonlike, skolastiese en institusionele fasette bestaan. Clinebell vestig weer die oë op die heelheid van die mens en op die feit dat die pastor deur die gemeente beskou word as die een wat genesing in hul lewe kan fasiliteer (Clinebell 1984:103). Die waarde hiervan is dat die mens as totaliteit gesien en bedien moet word. Om kompartementeel te dink oor die mens en die lewe, oor gees en liggaam, oor hemel en aarde, oor goed en sleg, oor geloof en rede, oor Bybel en wetenskap, is om nie holisties te kyk na die werklikheid nie. Dit is nie ‘n postmoderne denke nie. Om holisties te dink beteken ten minste dat ‘n mens sal verstaan dat die mens as eenheid gees en liggaam is en dat wanneer ons oor iets ingrypends soos geloof in God praat,

daar met alle aspekte van menswees rekening gehou sal word. Clinebell se model kan ook pastors help om patologiese oortuigings wat remmend inwerk op 'n persoon se geestelike ontwikkeling, betyds te identifiseer (Louw 1999:365). Soos in hierdie hoofstuk bespreek, is daar baie reduksionistiese benaderings tot die mens wat net konsentreer op die biochemiese of sielkunde vlakke. Vanuit die postmoderne pastorale perspektief kan dit net lei tot verdraaide sienings van die mens. As Jesus die enigste ware Beeld van God is en ten volle mens is, verras dit 'n mens nie om Hom as 'n ten volle geïntegreerde persoon te sien nie, bewus van sy liggaam en die liggaamlike behoeftes van ander mense. Hy is iemand met 'n oop verhouding met vroue en mans, in staat om sy emosies op die aangewese manier te bestuur, eties korrek op te tree en in 'n intieme vriendskap met God te staan (Bridger & Atkinson 1988:171). Baie van Christus se genesingswonderwerke behels liggaamlike gesondheid. Ook het Hy besondere verhoudings met sy dissipels en met Martha, Maria en Lasarus gehad. 'n Postmoderne pastorale benadering maak erns met 'n holistiese benadering tot mense waarin die liggaam, emosies, verstand, gees en wil, verhouding en omgewing in ag geneem word. Ek gebruik Otto (vergeelyk Hoofstuk 4 in hierdie verband) se siening in hierdie studie omdat hy (1923:22-57) die nie-rasionele in diepte bespreek sonder om afbreuk te doen aan die rasonele. Dit is belangrik vir die hantering van trauma aangesien trauma nie net 'n rasonele gebeurte is nie, maar ook 'n nie-rasionele belewenis. So word die liggaam, verstand, emosies en wil in ag geneem.

4.4.6. Die ontwikkelingsmodelle

4.4.6.1. Fowler se geloofsontwikkelingsmodel

Hierdie studie bespreek spesifiek James Fowler (1981) se model omdat die konteks van die studie adolessente is. Postmoderne pastoraat sal erns maak om genoegsame kennis van verskillende fases te hê sodat dit in die proses van geloofsontwikkeling sekere bedieningsbehoefte, wat hieruit voortspruit, met

genoegsame kennis kan aanspreek. Fowler (1981:20-201) bespreek in sy boek, *Stages of faith*, die verskillende fases van geloofsontwikkeling:

Stadium 0: Ongedifferensieerde geloof (0-3 jaar)

Die belewenis van die baba kan 'n gevoel van vertrouwe of verworpenheid laat ontstaan wat latere geloofsontwikkeling bevorder of strem.

Stadium 1: Intuïtief-projektiewe geloof (4-7 jaar)

Kinders vorm hulle idee van wie God is en wat geloof is, deur volwassenes dop te hou en te luister na wat die volwassenes sê. Hierdie manier van geloofsvorming word nie aan die kinders voorgeskryf nie – hulle doen dit instinktief. Die beeld wat 'n kind van sy/haar pa of ma het, word dikwels die beeld wat die kind van God het. Hulle sien God as 'n persoon.

Stadium 2: Mistiek-letterlike geloof (7-12 jaar)

Die wêreld rondom hulle word nou vir die kinders belangrik en hulle neem kennis van wat in hierdie wêreld gebeur – hulle begin onderskei tussen dit wat werklik is en dit wat fantasie is. Hoewel die kinders nog onseker is oor die sekerhede van die wêreld om hulle, is hulle geloof in God iets wat vir hulle sekerheid bied.

Kinders in hierdie fase se denke beweeg voortdurend tussen dit wat werklik is en dit wat abstrak is. Alles wat hulle glo, word letterlik geïnterpreteer. In hierdie fase begin kinders om ander mense se sieninge te verstaan en kan hulle oor sake begin redeneer. Tog aanvaar hulle hulle godsdienstige herkoms en bevraagteken nie die geloof nie. Tydens hierdie fase word God vanuit 'n menslike perspektief verstaan.

Stadium 3: Sinteties-konvensionele geloof (vroeë adolessensie)

Die kinders se wêreld strek baie wyer as net hulle gesinne. Hulle vriende, skool, kerk, sport en die media speel 'n baie belangrike rol in hul lewens – selfs belangriker as hulle ouers en gesinne. Hulle geloof moet al die nuwe uitdagings kan hanteer. Hulle begin meer abstrak oor geloofsake te dink. 'n Sterk

relasionele komponent tot geloofsontwikkeling kom in hierdie stadium na vore.

Geloof word nou gevorm deur interpersoonlike verhoudinge. Kinders of adolessente probeer hul eie godsdienstige sieninge met ander vereenselwig deur middel van die interpersoonlike verhoudinge waarin hulle verkeer. Hulle geloof word dus veral gevorm deur die belangegroep waarvan hulle deel is.

Stadium 4: Individualiserend-reflektiewe geloof (latere adolessensie tot vroeë volwassenheid)

Adolessente ontwikkel 'n meer kritiese ingesteldheid en 'n groter besef van verantwoordelikheid. Hulle begin meer krities oor die lewe nadink en sterk individualisties optree. Hierdie stadium word veral gekenmerk deur die kritiese evaluering van bestaande geloofssisteme en waardes, maar ook deur groter internalisering van geloof en oortuiging, en 'n sterker gevoel van persoonlike verantwoordelikheid vir besluitneming rakende geloofsake (Louw 1999:516). Daar is 'n weg-beweeg van die belangrikheid van die gemeenskap in die vorige fase na keuses wat meer op persoonlike mening en voorkeure gegrond is. Die self word nou meer losgemaak van die groep en die behoefte om in te pas word nou vervang met 'n meer doelbewuste kritisisme wat nie noodwendig negatief is nie. Daar is 'n behoefte om na te dink oor wat hulle werklik en persoonlik glo.

Stadium 5: Paradoksaal-konsoliderende geloof

Die uitstaande kenmerk van hierdie stadium is integrasie, veral met die oog op die versoening van teenstrydighede tussen die eie siening en die van ander.

Stadium 6: Universaliserende geloof

Tydens hierdie stadium slaag die individue daarin om teenstrydighede en meegaande spanning te integreer. Metaforiese en simboliese denke is die natuurlike styl van hierdie stadium en daar word ook nader aan die transendente beweeg. In hierdie model van Fowler word die mate van korrelasie tussen geloof as vertrouwe, as voldoening aan eise en die self met haar of sy egoïstiese behoeftes, as 'n vorm van binding met die persone binne die verpligting van

verhoudinge, as 'n kritiese faktor in die self, as aanvaarding en die geïntegreerde self binne relasies en as 'n universele openheid vir die transendente en die self gefundeerde in God, getoets.

Dit is duidelik uit Fowler (1981) se werk dat mense geloof op verskillende maniere ervaar en dit in verskillende fases beleef. Die verskillende fases van geloofsontwikkeling bepaal ook die manier waarop mense die gebruik van die Bybel in terapie ervaar. Gribbon (1993:25) herinner daaraan dat egte geloof nie 'n saak van ouderdom is nie. Oor die algemeen word die geloof van vroeë volwassenes gekenmerk deur bevraagtekening van waardes en religie.

Die verskillende fases moet ook nie verstaan word as fases van die geloofsinhoud self nie. Die bedoeling in die pastoraat is ook nie om die persoon vanaf een fase in 'n daaropvolgende fase te laat ontwikkel nie, maar om die geloof te integreer binne die spesifieke eise van 'n bepaalde fase. Elke fase kan dus dien as 'n riglyn wat die menslike behoefte en ontwikkeling met sy eiesoortige eise op daardie stadium skerper verstaan en verhelder (Louw 1999:371). Fowler se teorie bring volgens Louw (1999:369) mee dat hy geloof as 'n empiriese verskynsel beskou. Geloof as sodanig is 'n waarneembare verskynsel wat via menslike gedrag bestudeer kan word. Postmoderne pastorale perspektief sal nie geloof sien as 'n waarneembare verskynsel wat via menslike gedrag bestudeer kan word nie. Geloof mag nie as 'n empiriese verskynsel gesien word nie. Fowler se model sal slegs gebruik word om beter insig oor adolessente se geloofsontwikkeling en verskillende ontwikkelingsstadia te kry. Fowler se korrelasieteorie kan in postmoderne pastoraat nie dien as finale kriterium vir die beoordeling van die aard en graad van geloofsvolwassenheid nie.

4.4.6.2. Capps se diagnostiese model

Alhoewel die postmoderne denke glad nie geneë is om enigsins die term "diagnose" te gebruik nie, bied Capps (1980) se model wel waardevolle insigte in pastoraat met adolessente, veral omdat hy daarvan oortuig is dat die pastoraat nie net 'n diagnostiese funksie het nie, maar ook 'n hermeneutiese funksie. Die

funksie van diagnose is vir hom juis hermeneuties: dit wil die menslike handeling verstaan en interpreteer vanuit die perspektief van sorg. Daarom is 'n pastorale diagnose vir hom nie gerig op die interpretasie van die objek van die pastoraat nie, maar op die interpretasie van die subjek van die pastoraat, naamlik pastors en hulle pastorale selfverstaan (Capps 1980:59).

Capps (1980:76) is van mening dat wanneer diagnose beteken dat daar akkurate diskriminasie beoefen word om die regte ding te doen, word dit 'n essensiële aspek van pastorale werk. Die pastor se werk is om onderskeidings te maak en dan te werk met die onderskeidings. Vir Capps reflekteer die term "diagnosis" 'n lang en sentrale taak van die Christelike bediening. Dit is om akkurate onderskeidings te maak en verantwoordelik daarop te handel. Die sleutel tot diagnose is in die verhouding tussen pastors en pastoraat (Capps 1980:76). Capps vind aansluiting by Erikson se epigenetiese groeimodel en probeer dan om 'n verband te lê tussen 'n persoon se psigososiale ontwikkeling en belangrike teologiese temas. Capps wil riglyne vir 'n pastorale diagnose lê deur 'n korrelasie tussen hierdie psigososiale temas en teologiese temas te vind. Die pastor kan hierdie temas as 'n interpretasieskema gebruik om die persoon te help om die konflikte in haar of sy situasie in die lig van teologiese temas beter te begryp.

Volgens Erikson bestaan die sosialisasie proses uit 8 fases. Elke fase is deur hom gesien as 'n psigososiale krisis wat ontstaan en oplossings eis voordat die volgende fase bevredigend onderhandel kan word. Bevredigende leer en oplossing van elke krisis is nodig as 'n persoon wil aanbeweeg na die volgende fase. Ek noem vervolgens net die fases en daarna bespreek ek die adolessente fase:

- vertroue versus wantroue (0-2 jaar)
- outonomie versus skaamte (2-4 jaar)
- inisiatief versus skuldgevoelens (4-6 jaar)
- prestasie versus minderwaardigheid (6-12 jaar)
- identiteitsverwerwing versus identiteitsverwarring (12-18 jaar)

- intimiteit versus isolasie (18-25 jaar)
- generatieweit versus stagnasie (25-60 jaar)
- integriteit versus wanhoop (60 plus jaar)

By elke fase van Erikson se ontwikkelingsteorie word die individu gekonfronteer met twee moontlike keuses. Terwyl die positiewe verkieslik is bo die negatiewe, glo Erikson (1963:31) dat die ideaal is om 'n oorheersing van die eerste kwaliteit te kry maar dat daar ook 'n bietjie van die tweede teenwoordig moet wees. Capps (1980:75-100) gebruik hierdie model van Erikson om riglyne vir 'n pastorale diagnose en 'n korrelasie tussen hierdie psigososiale temas en teologiese temas te vind. Pastors kan hierdie temas as 'n interpretasieskema gebruik om pastorate te help om die konflikte in hulle situasies beter te begryp in die lig van teologiese temas. Die temas is die volgende in dieselfde volgorde as die fases van Erikson:

- voorsienigheid
- genade
- bekering
- roeping
- geloof
- gemeenskap
- toewyding
- bewussyn van die Heilige

Die temas word nie gehanteer as finale kriteria nie, maar as rigtingwysers in pastors se gedagte-wêreld ten einde te help om dit wat hulle in hulle pastorale situasie waarneem, beter te orden.

4.4.7. Die hermeneutiese benadering

Die ontwikkelingslyn van hermeneutiese pastoraat kan teruggespoor word tot aan die begin van die negentiende eeu, tot by die Duitse teoloog en filosoof,

Friedrich Schleiermacher (1768-1834). Schleiermacher (1922, vertaal deur Baillie) was die eerste vir wie hermeneutiek nie alleen uitlegkunde was nie, maar ook die leer van die verstaansproses. Die gedagte om pastoraat as 'n hermeneutiese proses te sien, word veral deur Veltkamp in sy boek *Pastoraat als gelijkenis* uitgewerk. Volgens hom tree die pastor in hierdie hermeneutiese proses op as 'n gids en is hy of sy saam met mense op soek na die betekenis van hulle lewensverhaal in die lig van God se Verhaal. "Pastoraat beteken dan om mense te help om "in het licht van het christelijk geloof tot verstaan te komen" (Veltkamp 1988:229).

'n Hermeneutiese aanslag beteken dat die pastoraat minder by die verklaring van probleme betrokke is, en meer by die verstaan van menslike probleme. Die hermeneutiese paradigma wil getraumatiseerde adolessente, binne hul leefkonteks, die sin en betekenis van die God-mens-verhouding laat ontdek. 'n Hermeneutiese aanpak wil nie soseer verklaar nie, maar wil verbande ontdek met die oog op singewing (Louw 1999:23). Dit is pastors se taak om mense te help 'in locating their personal stories within the framework of the Christian story" (Capps 1993:1).

Die hermeneutiek benadruk interpretasie en verstaan. In die verstaansgebeure word tradisie en ervaring met mekaar verbind. Die waarheid is relasioneel. Dit word gevorm in die wisselwerking tussen subjek en objek, ervaring en tradisie. Dit gaan in die pastoraat vir die hermeneutiese pastors ten diepste om beide die verstaan van mense en die verstaan van die evangelie asook die betekenis van God se wil vir mense se spesifieke situasies. In hierdie studie gaan dit om die verstaan van getraumatiseerde adolessente en hoe die pastor hulle kan bystaan, vertrous en help om hulle geloof in die besondere situasie toe te pas. Dit wil aan pastors rigting gee om saam met adolessente wat getraumatiseer is deur die trauma te werk.

Daar is verskeie eksponente van die hermeneutiese benadering soos:

4.4.7.1. Heitink se bipolarêre spanningsmodel

In 'n soeke na 'n pastorale model wat nie in die eensydigheid van die kerugmatiese sielsorg van Thurneysen (1888-1978) aan die een kant en die kliënt-gesentreerde beraad van Hiltner (1933-2007) aan die ander kant (Heitink 1979:174) val nie, wend Gerben Heitink (1993:51) 'n poging aan om 'n sintese te bewerkstellig tussen die kerugmatiese standpunte van Thurneysen en die eduktiewe benadering van Hiltner as 'n verbreding van die tradisionele pastoraat. Die bipolarêre benadering is volgens Heitink (1983:175) 'n proses waar 'n mens op teologie, sowel as op psigologie kan reflekteer. Die twee pole (God aan die een kant en die mens aan die ander kant) word onderskei maar nie geskei nie. Albei is betrokke by mekaar. Alhoewel die term "bipolêr" 'n spesifieke beskrywing van Heitink (1983:15) vir die pastoraat is, kan dit ook geld as 'n versamelnaam vir die benadering van al die skrywers wat op die kontinuum tussen die bogenoemde twee benaderings kies om inklusief met God se openbaring en die menslike eksistensie te werk. Dit is vir Heitink belangrik dat die pastoraat sy eie identiteit binne die spanningsverhouding met ander hulpverleningsdissiplines sal ontdek en beskryf. Heitink meen dat Bybellees en gebed nie geïgnoreer moet word nie, maar dat terwyl die verhaal van God met die mens enersyds teologies verhelder word, die verhaal van die mens andersyds psigologies verdiep moet word. Die twee is verskillende verhale, maar soms spring daar 'n vonk oor van die een na die ander. Die een taal of verhaal vloei oor in die ander en in die tussenmenslike ontmoeting word iets ervaar van die ontmoeting met God. Hier kom Otto se godsdiensbelewenis (vergelyk Hoofstuk 4) en die narratiewe model (vergelyk Hoofstuk 6) bymekaar uit. Heitink (1983:75) verstaan onder pastoraat: "...dat een pastor een helpende relatie aangaat met mensen om – in het licht van het evangelie en in verbondenheid met de gemeente van Christus – met hen een weg te zoeken in geloofs- en levensvragen". Die pastor moet vanuit die Woord van God die gelowige in al sy verhoudinge bedien en van hulp wees om in alledaagse probleme herderlik begelei en versorg te word. Daar word ook verwys na pastoraat as hulpverlening (Heitink 1998:33).

Die waarde van Heitink se bipolarêre aanpak is dat hy die pastorale teologie se oë opnuut oopmaak vir 'n ambivalente spreekwyse, veral wanneer dit oor die mens in sy verhouding tot God gaan. Die mens is sondaar en bedelaar en beweeg binne die breëre polariteit van skepping en herskepping. Die pastoraat werk met die mens in sy skuld asook met sy totale eksistensiële nood. Elke mens het die ingeboude behoefte na 'n godheid en in hierdie studie word die godheid gekonkretiseer deur God. Wanneer 'n mens voor die Heilige te staan kom, besef hy of sy hoe klein hy of sy is (vergelyk in hierdie verband Hoofstuk 4). Die evangelie word voltrek in woord en daad en word uitgedruk in 'n profetiese spreke (verkondiging) asook 'n priesterlike diens (empatie en diakonie). Die evangelie skenk heil (vergifnis) asook genesing (totale herstel). In werklikheid gaan dit in die evangelie, daarom ook in die pastorale berading, oor twee komponente van hulpverlening: geloofs- sowel as lewenshulp. Daarom behoort Heitink se benadering pastors bewus te maak van die waardevolle insette van die psigologie en die bydrae wat dit met betrekking tot die getraumatiseerde adolessent kan maak.

4.4.7.2. Capps se Psalm-, Spreuke- en gelykenismodel

Hierdie studie vind dat Capps se model bruikbare insigte bied met die oog op die getraumatiseerde adolessent en veral omdat dit ooreenstem met die narratiewe model om die mens en God se verhaal inmekaar te vleg ten einde sin te maak van die trauma. Donald Capps, pastorale teoloog voorheen van die Princeton Theological Seminary, is 'n eksponent van die hermeneutiese pastoraat. Capps (1980:22) is in reaksie teen die kerugmatiese en noutetiese pastoraat en waarsku teen te sterk verkondigende taalgebruik. Hy is van mening dat sekere woordgebruik wat algemeen aan prediking is, nie geskik is vir berading nie. Hy onderskei tussen drie basiese modelle wat in Skrifgebruik na vore tree. Hy onderskei tussen die Psalm-, Spreuke- en gelykenismodel (Capps 1980:100-135). Sy Psalm- en gelykenismodel van pastorale berading is geskik vir getraumatiseerde adolessente. Ek bespreek vervolgens eers die Psalm-model en daarna die gelykenismodel. Wanneer ek die gelykenismodel bespreek, werk

ek James Dittes (1967, 2004) se gelykenismodel by aangesien Capps en Dittes se modelle baie ooreenkom en mekaar aanvul. Hier volg 'n bespreking van die modelle:

- **Die Psalm-model van pastorale berading**

Hierdie model is gebaseer op die non-direktiewe siening van verkondiging. Dit was die dominante Bybelse model vanaf 1950 tot 1960 en word ondersteun deur enorme populariteit van die psigoterapeut, Rogers se kliëntgesentreerde beradingsmetode. Die berader se taak in hierdie model is om te empatiseer met die gevoelens van die pastorant. Hierdie model toon aan dat dit nie die pastor se taak is om te moraliseer of algemene en konvensionele verduidelikings te gee oor waarom die pastorant moet ly nie. Die pastor se taak is om te verstaan en om daar te wees en saam met die pastorant te ly. Die kliëntgesentreerde metode is soos die Psalm-model. Dit steun nie op aktiewe pogings om in te gryp in die pastorant se lewe nie, maar is afhanklik van die terapeutiese waarde daarvan om gevoelens aan 'n persoon wat verstaan, te kommunikeer. Psalms gee ook nie spesifieke verduidelikings vir pastorante se trauma nie. Hulle effektiwiteit kom tot reg wanneer iemand se angs gekommunikeer word (Capps 1980:130). Daarom kan die Psalms gebruik word vir die verkenning van die getraumatiseerde adolessent se gevoelens. Hiltner meen dat die pastorant insig in sy gevoelens kry deur die gebruik van die Psalms (Hiltner 1972:34). Carroll Wise (1956:54) skryf in hierdie verband: “We can feel the psalmist’s cry of desperation and utter distress, the sense of agony and helplessness. We can empathize with the psalmist’s conflicting feelings about God.”

- **Die gelykenismodel van pastorale berading**

Ek bespreek die gelykenismodel omdat dit aansluit by die narratiewe model wat die mens se verhaal in God se verhaal wil inweef. Hierdie gelykenismodel pas ook aan by die herstruktureringsmodel wat in Hoofstuk 7 as gekose pastorale model voorgelê word. Dittes (1967) se werk: *The church in the way, minister on the spot*, reflekteer die gelykenismodel. Hy bespreek die geval van 'n

Sondagskoolonderwyser wat kwaad geword het toe twee seuns 'n goed-beplande drama-les oor die verlore seun ontwrig het en in 'n hoek gestoei het. Terwyl sy gedink het hoe sy hulle kan dissipliner, het sy skielik ontdek dat hier 'n werklike drama binne 'n drama ontvou. In hierdie geval het Jesus se gelykenis 'n bron van insig in die relevansie van die seuns se gedrag op die les gebring en dit het bygedra tot die onderwyser se verandering teenoor die seuns se gedrag (Dittes 1967: 88).

In sy werk, *When people say no*, fokus Dittes (2004:5) op kenmerke van 'n gelykenis wat die volgende insluit:

- Dit wys op 'n gebeure waarvan die betekenis nie dadelik vir die luisteraars ooglopend is nie. Iets gebeur in die gelykenis wat tipies eindig met 'n veranderde verhouding tussen die deelnemers in die gebeurtenis. Ná die gebeurtenis is hulle verhouding permanent verander.
- Die betekenis van die gebeure word gekommunikeer deur die verhaal self, veral in sy details. Die gelykenis se betekenis is nie iets wat aangelas is nie, maar in die verhaal ingewef is.
- Die gelykenis het 'n oop einde. Dit eindig nie met die vertel van die verhaal nie.
- Die gelykenis beklemtoon insig as 'n voorwaarde van verandering. Nie alleen kry karakters in die verhaal insig in hulself nie, maar die gelykenis daag luisteraars uit om nuwe insig in hulself, die wêreld en God te kry.
- Die gelykenis is herskeppend omdat dit die hoogtepunt bereik in die hersamestelling van waarnemings.

- Dit draai die mens se gewone manier om van hoe hy of sy 'n situasie in die lewe waarneem en dit daag die persoon uit om dit in 'n ander lig te sien. Dit bring ons by herstrukturering (vergelyk in hierdie verband Hoofstuk 7).

Capps (1980:132) is van mening dat die gelykenismodel êrens tussen die Spreuke- en die Psalm-model in terme van metode val. Soos Jesus se gebruik van verhale aandag vestig op die koninkryk van God, is dit in essensie indirektief. Suggesties word gemaak in 'n gees van ontdekking en verkenning eerder as van vermaning. Soos die non-direktiewe vorms van berading het die indirektiewe modelle oop eindes en is hulle insig-georiënteerd. Hulle is egter meer besorg oor skerpsinnigheid, terwyl die bespreking 'n opmerkbare verandering het. Die non-direktiewe model lê klem op die verkenning van gevoelens terwyl die indirektiewe model fokus op waarneming en waarneembare herstrukturering. Die postmoderne pastorale perspektief ondersteun die non-direktiewe en die indirektiewe manier omdat dit oop eindes het en omdat insig met verloop van tyd ontdek kan word (Capps 1980:147). Albei het oop eindes en bring insig. Indirektiewe berading gee meer aandag aan punte in die dialoog wat verandering suggereer as aan waarneembare herstrukturering wat die herstrukturering van Gods-, wêreld- en selfwaarnemings insluit (Capps 1980:80). Soos wat die gelykenis ontvou, begin die luisteraar beseft dat dit nie 'n interessante verhaal is nie, maar een wat iets van die luisteraar vereis. As mense na die gelykenis *luister* sal hulle lewe noodwendig verander. Dit sal 'n massiewe herstrukturering ondergaan. En hierdie herstrukturering is grootliks waarneembaar in aard. Terwyl die gelykenis sorg vir verandering van gevoelens of verandering in sigbare gedrag, is die herstrukturering hoofsaaklik een van waarneming. 'n Mens kyk deur 'n ander lens na jouself en die wêreld (vergelyk Hoofstuk 7). Hierdie herstrukturering is permanent. Capps (1980:154) is van mening dat die gelykenisse nie eintlik oor God en geestelike sake handel nie en dat die mense se aksies nie kenmerkende godsdienstige dae is nie. Dit gaan egter indirek oor die Koninkryk van God:

The parable tells about individuals making decisions at critical junctures in their lives, but the listener senses that the story is something more than a wage dispute, a wedding party, or even an act of compassion and this something more is the activity of God in the world. The parable is indirectly about God ...

(Capps 1980:155)

4.4.8. Sosiale konteks benadering

Eksponente van hierdie benadering is onder andere David Atkinson (1988), die letterkundige wat op godsdienstige prosa spesialiseer, Francis Bridger (1988), die hoof van die Trinity Theological College in Bristol en spesialis in pastorale sorg, die sosiale en pastorale teoloog Elaine Graham (1992) en Carrie Doehring (2006) professor in pastorale sorg en berading by die Universiteit van Denver.

Hierdie studie bespreek Bridger & Atkinson (kyk 1988) se pastorale perspektief omdat dit 'n belangrike element van die postmoderne pastoraat, naamlik die sosiale konteks van berading, beklemtoon. Maar eers 'n kort historiese oorsig oor berading gesien vanuit hulle perspektief. In die Ou Testament vind 'n mens ook beraders. Soms was hulle beraders van die koning en het hulle met gewyde wysheid gepraat en deel gehad aan politieke sake. Baie van hulle leringe was om mense te help om sin van hulle lewe te maak en om die onsekerhede van die lewe te hanteer (Bridger & Atkinson 1988:117-126). In die Nuwe Testament word die Heilige Gees "berader" genoem (Joh 14:16,26; 15:26). In die Nuwe Testament sluit "paraklein" empatie, luister, bemoedig en leiding in. In die Christelike tradisie sluit die betekenis van die woord *berading* 'n wye verskeidenheid van bedieninge in, wat 'n mens vandag "sorg" sou noem. Dit is gebruik vir aanhoudende geestelike rigting, en ook vir krisis-ingrype. Dit is eers die afgelope paar jaar dat die woord *berading* 'n meer beperkte betekenis gekry het (Bridger & Atkinson 1988:117-126). Christelike berading word nou algemeen beskou as een aspek van die Christelike omgee/sorg bediening. Dit is as gevolg van die opkoms van die kliniese sielkunde (veral Freud en Jung) en deur die ontwikkeling van die pastorale psigologie bewegings in Brittanje en die

Verenigde State van Amerika en deur die proses van sekularisasie dat geestelikes onbevoeg begin voel het. So het die woord *berading* begin om uit die kerk uit te beweeg en in die sekulêre professionele wêreld in te gaan. 'n Groot deel van sorg en berading in die sekulêre wêreld is probleemgesentreerd. Waar die geskiedenis van die kerklike bediening die sorg baie wyer en breër gesien het, is dit nou besorg oor die oplos van probleme en krisisse (Bridger & Atkinson 1988:117-126).

Bridger & Atkinson (1988:120) meen dat die sosiale konteks van berading belangrik is omdat pastorante hulle innerlike emosionele wêreld na buite bring deur dit met hulle pastors te deel. Terwyl pastorante hulle verhale vertel, is hulle gedwing om openbare toeganklike taal te gebruik. Getraumatiseerde adolessente wat aanvanklik nie oor hulle trauma wou kommunikeer nie, bespreek nou hulle verhaal met die pastors. So gesien is taal sosiaal. Ook is dit vir hulle belangrik om die sosiale konteks van berading te beklemtoon omdat die simbole wat die getraumatiseerde adolessent gebruik om die trauma uit te druk, nie ingebore is nie, maar aangeleer is. Dit is sosiaal gekonstrueer wat beteken dat die pastorant dit van die gemeenskap gekry het (Bridger & Atkinson 1988:88). Hulle gevolgtrekking is dus dat berading net verstaan kan word wanneer die sosiale konteks erken word, omdat mense nie immuun is teen magte in die gemeenskap nie. Bridger & Atkinson is teleurgesteld omdat die een-tot-een terapeutiese model nog so populêr in die pastorale berading is. Hulle toon in hulle werk, *Counseling in context: Developing a theological framework* (1988:90) aan dat die wortels van die een-tot-een-berading in die moderne tyd gevind kan word. Volgens hulle loop berading en industrialisasie hand aan hand. Industrialisasie het 'n manier van lewe wat vir eeue stabiel was, omvergegooi. Die opkoms van fabriekes het families en gemeenskappe geskei en hulle gemeenskaplike wortels uitgepluk. Massa migrasie om stede het getalle gegee maar sonder die gemeenskaplike bande. Die werk wat by die fabriekes gedoen is, was nie iets waaraan hulle gewoond was nie. Voor die industriële rewolusie kon families as ekonomiese eenhede gesien word, waarbinne verskeie generasies saamgewerk het om 'n inkomste vir die huishouding te

voorsien. Die werkplek was die huis en die grond om die huis. Met die koms van fabriek het alles verander. Gesinne was nou nie meer die primêre eenhede van produksie nie. Mense het hulle huise verlaat om werk in stede te kry. Individue het hulle geld op ander plekke as in hulle huise verdien. Die werk het geïndividualiseer geword met elke werker wat 'n klein rolletjie in die produksiesisteen gespeel het. "Each worker became a world unto him- or herself" (Berger 1992:87). Hulle het nie meer 'n verskeidenheid van vaardighede aangeleer nie, maar moes net een bemeester. Hierdie ontwikkeling het 'n belangrike gevolg gehad deurdat dit menselewens in verskeie segmente verdeel het. By die werkplek was hulle 'n werker en by die huis 'n eggenoot en by die kroeg 'n vriend of vriendin. Individue het so 'n aantal *rolle* begin speel, afhangende waar hulle hul bevind het. So word hulle lewe gefragmenteer. Die resultaat was dat die individu verward was oor sy rol in die gemeenskap en sy waarde. Berading het 'n belangrike sosiale rol ingeneem met onder andere die volgende funksies (Bridger & Atkinson 1988:73-78):

- Dit moes individue help om hulle persoonlike identiteite te ontdek en te herstel
- Dit moes individue help om te identifiseer en te verduidelik wat met hulle gebeur sodat hulle dit kan verwerk. So het berading 'n een-tot-een-handeling geword. In die moderne era kan die groei van individualisme na drie hoof-filosofiese skole nagespoor word:

- **Biologiese individualisme**

Die mees natuurlike eenheid van onafhanklikheid is die individu. Die mens word as individu gebore en sterwe as 'n individu. Descartes (1596-1650) meen dat slegs die individu kennis van die wêreld en realiteit kan kry (Descartes 1637, vertaal deur Smith 1954). Volgens hom beteken dit nie dat daar nie iets soos 'n kollektiewe kennis is nie, maar sulke kennis is die somtotaal wat deur individue gekry word. Individualisasie is die grondslag vir enige soort kennis (Cottingham, Stoothoff, Kenny & Murdoch 1988:567).

- **Psigologiese individualisme (Descartes tot Freud)**

Vir Descartes (1637, vertaal deur Smith 1954) is die verstand en liggaam verskillende komponente in die menslike organisme en die verstand is belangriker as die liggaam want dit sê wie die werklike persoon is terwyl die liggaam dien as die meganisme waarin die persoonlikheid gedra word (Cottingham, Stoothoff, Kenny & Murdoch 1988:567). As die verstand belangriker is, is dit die taak van die psigologie om die verstand, onafhanklik van die liggaam te hanteer. So het die psigologie slegs besorg geword oor die herstel van die mens se verstand, terwyl hulle die liggaam vir die mediese wetenskap gelos het.

Min individue het so 'n groot invloed op die 20ste eeu gehad as Freud (1894, 1905, 1924, 1925, 1974). Sy invloed op die individualistiese tradisie was enorm. Hy het probeer om die psigologie as wetenskap te bewys. Sy benadering is 'n kombinasie tussen die biologie, geneeskunde en die sielkunde. Freud (1924, 1925, 1974) se benadering lei tot psigologiese individualisme omdat die komplekse geheel van die mens in dele afgebreek word. Sy terapie is gebaseer op die een-tot-een-onderhoud tussen kliënt en berader. Die doel van die berader is om die kliënt in staat te stel om die psigoanalitiese balans te bereik. Die doel van die berader is dan om die psigiese energie in die kliënt te help vrylaat sodat die kliënt kan herstel. Freud se teorie is van die begin tot die einde, van voorveronderstellings tot praktyk ten volle individualisties en dit is die aannames wat die Christelike berading heelhartig aangeneem het.

4.4.8.1. Die sosiale individualisme van die 17de en 18de eeuse sosiaal teorieë

Gordon Graham (1988:29) omskryf sosiale individualisme as “the belief that societies consist in nothing more than individual human beings” (Graham 1988:29). Hiervolgens word die essensiële natuur van mense daarin gevind dat elke persoon as 'n aparte selfbesturende eenheid gesien moet word. Die individu is primêr en die gemeenskap is sekondêr. Die Reformasie maak die konsep van individuele vryheid van gewete aantreklik (Plamenatz 1963:6,10).

John Locke en Jean Jacques Rousseau se denke vorm die basis van die Amerikaanse - en Franse Rewolusie en hulle radikale individualisme het die moderne wêreldsiening beïnvloed (Bridger & Atkinson 1988:105). Locke en Rousseau meen dat die gemeenskap mag het oor die individu omdat die individu die samelewing die reg daartoe gegee het (Bridger & Atkinson 1988:106). Vandag nog is hierdie idee belangrik in die Westerse wêreld. Demokratiese institute en veronderstellings is direk gevorm deur die oortuiging dat die staat bestaan ter wille van die individu en nie omgekeerd nie. Individualistiese denkrigtings van pastorale berading en die kerklike lewe het nie in isolasie ontstaan nie. Die individualistiese tradisie waaruit die moderne berading gegroei het, het sterk wortels (Bridger & Atkinson 1988:110).

Deur die voorafgaande het dit duidelik geword dat die individualistiese teorieë in die sosiale, politieke, psigologiese en natuurwetenskappe getriomfeer het. Die gevaar van 'n een-tot-een-manier van berading word deur Leech (1981:80) uitgelig wanneer hy redeneer dat wanneer die doel van berading net gesien word as die oplossing van die probleem en om getraumatiseerde adolessente te help om aan te pas ná die trauma, sal 'n mens die sosiale oorsake van die trauma ontwyk. Berading mag die individu in staat stel om die onregverdige toestande te hanteer en met sy/haar lewe aan te gaan, maar dit mag nie 'n plaasvervanger wees vir die hantering van die strukture nie. Hy daag die kerk uit:

It seems that Christian theology needs to ask questions about the politics of therapy and counseling. What are therapy and counseling actually doing about the problems confronting human society? Are they in fact simply helping people to be well adjusted in a society whose fundamental values and interests remain unquestioned?

(Leech 1981:80)

Postmoderne pastoraat weier om die sosiale strukture wat onregverdig is, te aanvaar en strewe daarna om krities teen sosiale strukture te wees en indien

nodig profeties op te tree. So sal beraders sosiale strukture wat onderdrukkend is, identifiseer en poog om dit te verander. Volgens Leech (1981:80) kan heelword en geregtigheid nie geskei word nie. Die postmoderne perspektief op pastoraat meen dat ware menswees net te vind is in die gemeenskap. Die individu word mens wanneer hy in verhouding met ander mense is. Die oorsprong van die woord *persoon* kom uit die konteks van die klassieke teater. Die Griekse woord *prosopon* en ook die Latynse woord *persona* verwys na 'n akteur se masker wat op die verhoog gebruik word om aan die akteur se rol betekenis te gee. Dit verwys na die idee om 'n rol te speel. Vir die Romeine beteken die woord *persona* die sosiale rol wat deur die individu vervul word deur sy verhouding met ander. Sulke verhoudings word omskryf deur die gemeenskap en nie deur die individu nie. Die idee van individuele identiteit wat los is van die sosiale identiteit was ondenkbaar (Bridger & Atkinson 1988:111-135). Oakes (1996:22-26) argumenteer dat 'n mens die klassieke betekenis van *persona* moet neem as 'n masker wat die persoon dra wanneer hy of sy toneel speel. Wanneer dit in daardie lig gesien word, word 'n mens gelei na die idee van 'n storie. Die *persona* is 'n karakter in 'n toneel wie se identiteit omskryf word deur die interaksie tussen hom of haar en die toneel. Hy of sy is nie net 'n gesig nie, maar 'n karakter wat kom en gaan met betrekking tot die toneel. Die identiteit van die *persona* word verkry uit sy of haar verbintenis met die karakter in die drama (Bridger & Atkinson 1988:117). Volgens Bridger & Atkinson (1988:110) is die identiteit van die mens in die werklike lewe ook gebonde aan sy narratiewe verhaal. Die individuele persoon word gedefinieer deur sy of haar geskiedenis in die samelewing. Al vind elke individu sy of haar identiteit in verhouding met ander mense, verskil sy of haar identiteit van dié ander. Elke individu se geskiedenis word egter ook nie in isolasie van ander s'n geskryf nie, maar in verhouding met ander. Net soos daar in 'n toneelstuk geen enkele masker los van die ander bestaan nie, so bestaan daar ook in die alledaagse lewe geen enkele persoon los van sy of haar verhouding met ander nie.

Graham (1992:19) toon aan dat ook pastorale sorg nie bloot van 'n individuele benadering gebruik kan maak nie, maar geforseerd is om probleme

kontekstueel te benader. In pastoraat beteken hierdie verskuiwing 'n hernude evaluering van die geloofsnetwerk in die kerk as liggaam van Christus, wat die Skrif die onderlinge sorg vir mekaar en die positiewe invloed van *koinonia* noem. Daar is 'n verskuiwing weg van 'n eensydige professionele benadering na die onderlinge versorging van die gelowiges. Vir Graham (1992:25) moet pastoraat meer konsentreer op hulp en onderlinge versorging binne die gemeenskap van gelowiges. Sy noem dit: “concern for the corporate process of care in the community of faith and the revolt against modern consciousness, including its psychological paradigm” (Graham 1992:32). In die wedersydse opbou van mekaar en die aanvaarding van verantwoordelikheid vir mekaar, word die volwasse persoon in Christus gevorm.

Doehring (2006:156) is van mening dat pastorale sorg die taak van die pastor en ander gelowiges binne die gemeente is. Sy beklemtoon die feit dat pastors gebruik moet maak van die troospotensiaal wat in die gemeenskap van gelowiges skuil. Binne die liefdeskoinonia van die gemeente, die liggaam van Christus, moet gelowiges aangemoedig word om mekaar te ondersteun en aktief by getraumatiseerde adolessente betrokke te raak (Doehring 2006:160). Die beste plek vir berading is 'n terapeutiese gemeenskap soos die kerk waarvan die spesialis een deel kan wees. In trauma veral is die gemeenskap belangrik.

Emile Durkheim (1858-1917), 'n Franse filosoof en sosioloog, suggereer in sy boek *Suicide* (1897:110) dat geweld 'n produk is van mense se ontkoppeling van ander mense en van die morele gemeenskappe waarvan hulle deel is. Hy bevind dat daar meer selfmoord (geweld teen jouself) in Protestantse lande as in Katolieke lande is omdat die Protestantse gemeenskappe fokus op die individu en mense so los om alleen klaar te kom in tye van krisis. Katolieke lande aan die ander kant is meer gemeenskapsgeoriënteerd en die groep voorsien so vir mense 'n ondersteuningsstelsel in tye van krisis en stres. In die era van “hi-tech” benodig mense “hi-touch”.

4.4.9. Die herstruktureringmetode

Hierdie metode het as doelwit om dinge in 'n nuwe lig of vanuit 'n nuwe perspektief te sien. Hierdie metode word in Hoofstuk 7 in detail bespreek omdat die pastors wat hierdie metode gebruik slagoffers van traumatiese gebeure begelei om hulle trauma in 'n positiewe lig te herstruktureer ten einde weer hoop te vind.

4.4.10. Die lewensverhaalmodel

Hierdie model word in Hoofstuk 6 in detail bespreek; daarom word hier slegs enkele elemente uitgelig soos onder andere die beradingsessie, die pastor se rol in die pastoraat en die klem op sin-maak na trauma. Heitink (1998:69) sê dat die narratief 'n vertakking binne die hermeneutiese stroming is. Berading het belangrik geword in die moderne samelewing omdat dit maniere verskaf hoe individue kan leer om hulle eie lewenstekke te lees en so betekenis en doel te kry. Die hermeneutiek help om sin te maak uit die traumatiese gebeure. Die rol van die berader word verwant daaraan om 'n boek of dokument te verstaan en te verduidelik. Maar in die geval van die berader werk hulle nie met die geskrewe tekste nie, maar met 'n "life text" (Ricoeur 1984:25). Hy skryf: "The analytic situation selects from a subject's experience what is capable of entering into a story or narrative. In this sense case histories as histories constitute the primary texts of psychoanalysis" (Ricoeur 1984:26).

Helen Sterk (1993:192) toon aan waarom die vertel van 'n lewensverhaal belangrik is: "Because it can give coherent shape to human events and make human actions understandable, narrative form helps people to feel that they understand their world". Dit is waarom pastors vra na die pastorante se verhaal – nie om meer oor hulle te weet nie. Pastors en pastorante het nodig om na die drade van betekenis en doel, soos hulle dit sien, te kyk wanneer hulle hulle verhaal vertel. "Narrative form knits events together, connecting them from beginning to middle and end, creating a seamless sense of purpose and coherence" (Sterk 1993:193).

Capps is van mening dat wanneer pastorente hulle verhaal aan die pastor vertel, berading 'n narratiewe inslag kry (Capps 1994:55). Persone se ervaring van die lewe en spesifieke probleme is ingebed in 'n netwerk wat iets vertel van die persoon se lewensverhaal. Elke persoon leef binne 'n eiesoortige konteks waaraan 'n spesifieke reeks gebeure wat hulle lewens beïnvloed, gekoppel is. Trauma in die verlede, interaksiepatrone binne gesinsverband, geloofs- en lewensbeskouslike voorveronderstellings en groepsbelange binne 'n kultuurkonteks speel alles 'n belangrike rol in 'n persoon se godsdienstige vorming. Dit is dus vir die pastoraat belangrik om van 'n volledige gevallestudie gebruik te maak ten einde 'n persoon te verstaan binne die konteks van sy lewensgeskiedenis (Louw 1999:365).

Gerkin (1984:26) meen dat pastorale beraders met 'n postmoderne perspektief op drie maniere aansluiting vind by die narratiewe model. Eerstens is hierdie beraders luisteraars van die verhale. "Persons seek out a pastoral counselor because they need someone to listen to their story" (Gerkin 1984:26). Tweedens is hulle interpreteerders van verhale:

Those in search of counseling are desperately seeking someone who can offer a new interpretation of the seeker's story which has become too painful to bear. The search is for a listener who is an expert at interpretation, one who can make sense out of what has threatened to become senseless, one whose interpretation of the story can reduce the pain and make the powerful feelings more manageable.

(Gerkin 1984:27)

Derdens is die berader 'n draer van die storie en dit is direk relevant vir die postmoderne perspektief op pastoraat.

The pastoral counselor does not come empty-handed to the task of understanding the other's story and offering the possibility of a new interpretation. The pastoral counselor brings his or her own

interpretation of life experience with its use of both commonly held symbols, images and themes from the cultural milieu of the counselor, and the private, nuanced meanings that have been shaped by the pastoral counselor's own life experience and its private interpretation. Not only that, the pastoral counselor brings to the task whatever he or she has collected from the image, concepts, theories and methodologies of the disciplines that undergird pastoral counseling – theology, psychology, communications or systems theory, and the like.

(Gerkin 1984:27-28)

Gerkin maak dit duidelik dat berading nie 'n een-tot-een-ervaring is nie. Albei, die berader en die pastorant, is draers van gemeenskapverhale. Die voorraad van beelde, simbole en taal wat pastorante gebruik om ervarings te vertel of wat beraders gebruik om dit te interpreteer is 'n gemeenskapsvoorraad.

McKeever (1987:120) meen dat in 'n diagnostiese benadering die volgende vyf belangrike sleutelareas ondersoek moet word:

- i. Die pynpatrone van 'n persoon: die hoeveelheid lyding en pyn wat 'n persoon verduur het, of die afwesigheid daarvan;
- ii. Die persoon se vermoë om 'n besluit te kan neem en hom met toewysing aan 'n saak te verbind;
- iii. Komponente in 'n persoon se lewe wat dui op binding en bevryding;
- iv. Die sterkte of swakheid van 'n persoon se identiteit; en
- v. Hulle bestaande persepsie van die werklikheid.

Dit maak die pastor bewus daarvan dat 'n probleem ingebed is binne 'n breër veld van historiese gebeure. Vir die verheldering van 'n probleem en die verstaan van 'n persoon is dit inderdaad noodsaaklik om hulle lewensverhaal te hoor.

Oates (1974:224) verwys na die belangrikheid van 'n persoon se godsdienstige reaksies op betekenisvolle gebeure gedurende hulle

lewensgeskiedenis. Die kind se reaksie op haar gesinsomgewing en die invloed van opvoeding op 'n kind se geloofsisteem is 'n faktor wat beslis deur die pastor in ag geneem moet word.

Pastorale beradingsessies sluit noodwendig 'n diagnostiese element in. Sonder hierdie element kan berading nie 'n verandering van verstaan na aksie bring nie. Postmoderne denke bied 'n uitdaging aan pastorale berading. Daar is die uitdaging dat elke pastorant of pastor 'n verhaal het om te vertel. Somtyds word daardie verhaal vertel deur 'n formele gevallestudie van die pastorant, of by tye vertel die pastor sy eie verhaal sodat die pastorant iets kan verstaan. Alhoewel pastorante se verhale miskien nie op daardie stadium vir hulle sin maak nie, is hierdie benadering binne die postmoderne denke, wat daarteen gekant is dat mense sin *kry* in gebeurtenisse. Vir die postmoderne denkende pastor gaan dit eerder daarom dat daar gepoog moet word om sin te *maak* uit die trauma.

Volgens Gerkin (1984:100) moet die pastor self 'n interpreteerder van verhale word. Die mens word volgens hom beskou as 'n "living human document" wat na God verwys. Volgens sy narratiewe werkswyse het die pastor nie die gesag om op 'n direkte wyse raad te gee of opdragte te gee nie. "But the authority to clarify, to interpret, to guide understanding remains, and upon that authority the pastor may build pastoral guidance relationships with persons in all manner of modern situations" (Gerkin 1984:100).

Die "living human document" metode van pastoraat kyk na die self en die innerlike lewe as die primêre ruimte waarbinne teologiese bewuswording gegenerer en vertroetel word. Dit is in wese 'n metode wat al eeue lank gebruik is maar wat ook in lyn is met die postmoderne perspektief. Om ervaring van die hart te verander, moet pastorante en pastors aangemoedig word om 'n dagboek of joernaal aan te hou, persoonlike briewe te skryf of verbatim verslae van pastorale gesprekke te hou, geestelike outobiografieë te skryf of ander hedendaagse vorms van kreatiewe skryf te beoefen (Graham, Walton & Ward 2005:19). Lewende menslike dokumente is oorspronklike beskrywings van ervarings wat vertel word in 'n vorm wat gelees en geanaliseer kan word en dit

sluit aan by die narratiewe benadering. Voorbeelde van lewende menslike dokumente in die Bybel is Psalm 139. Die klem word geplaas op die belangrikheid van die innerlike blootstelling soos dit tot uitdrukking kom in die teks. Daar word klem gelê op die betekenis van die self wanneer getraumatiseerdes die wêreld om hulle wil verstaan (Graham, Walton & Ward 2002:20).

Voorbeelde in die geskiedenis van lewende menslike dokumente is byvoorbeeld Augustinus wat in sy *Confessiones* 'n geskrif gee wat met elke generasie praat. Dit openbaar 'n intense verhouding met God wat vir Augustinus teenwoordig was deur sy vriende en ander mense. Sy geskrifte moedig lesers aan om na hulle eie lewe te kyk met dieselfde graad van introspeksie en die begeerte om te verstaan (Graham, Walton & Ward 2005: 24).

Briewe en joernale kan ook as lewende menslike dokumente gesien word aangesien albei die innerlike lewe en persoonlike verhouding met God kan beklemtoon. John Wesley se verhaal is geskryf vir die publiek. Hy het geskryf om sy kollegas en die volgelingen te bemoedig in 'n wêreld wat moeilik kan wees. Met briewe en joernale kan 'n intense ervaring met God in woorde omgesit word en so word 'n proses begin wat oordenkinge moontlik maak vir die aanvanklike skrywers en ook vir die lesers. Die geskrewe teks is belangrik vir die lewende menslike dokument metode, omdat die ervaringe van die lewe beskryf en geïnterpreteer word. Dit lok verdere oordenkinge uit en so word die teks 'n lewende menslike dokument wat verdere teologiese navrae genereer (Graham, Walton & Ward 2005:32). Hierdie metode bring volgens Graham, Walton & Ward (2005:33) ervarings in die lewe aan die lig sodat daar meer bewustheid rondom die self en 'n algemene verstaan van God kan kom. Om te skryf bring 'n gevoel van skeiding tussen die innerlike lewe en die eksterne teks en dit is 'n belangrike stap in hierdie narratiewe metode van pastoraat. "Writing about one's inner life becomes a conscious self-reflective activity" (Graham, Walton & Ward 2005: 33).

Verbatim verslae stel die pastor in staat om deur dialoog oordenkinge te bring. Die pastor word hierdeur in staat gestel om deur dialoog met die

toesighouer of kontroleerder die gesprek met die pastorant te oordink en om met alternatiewe intervensies en luistervaardighede te eksperimenteer. Die verbatim verslag hoef nie lank te wees nie. Dit kan 'n kort deel van 'n veel langer bespreking wees - dié deel wat die pastor onseker gemaak het en of dit wat hy of sy gesê of gedoen het wel die beste reaksie was. Die pastor sal aangemoedig word om soveel as moontlik van wat hy/sy van die bespreking onthou neer te skryf. Dit behoort stiltes en liggaamstaal in te sluit. In Gillie Bolton se boek oor oordenkende praktyke (Bolton 2001:6) vertel sy van 'n oefening wat sy gereeld gebruik met getraumatiseerdes. Sy vra hulle om vir ses minute sonder om te stop te skryf terwyl hulle die woorde wat by hulle opkom oordink. Met die aanvanklike fase is dit belangrik dat die persoon nie op 'n kritiese manier dink oor wat hulle skryf nie. Hulle moenie bekommerd wees oor spelling of grammatika nie. Dit maak nie saak of dit wat geskryf is as gemors voorkom nie. Die doel is om besige mense wat vlug van 'n trauma die geleentheid te gee om stil te staan en daaroor te begin dink en so skep hulle die eerste vorm van 'n lewende menslike dokument wat materiaal bied vir verdere ontginning (Bolton 2001:8). 'n Ander oefening wat sy gebruik is om vir getraumatiseerdes te vra om vir ses minute oor 'n tema soos: "n tyd wat ek 'n lewensbelangrike les geleer het", te praat. Dit word dan in 'n veilige en ondersteunende omgewing met mekaar gedeel.

Graham, Walton & Ward (2005:40) meen dat hierdie metode van narratiewe pastorale perspektief belangrik is wanneer pastors met getraumatiseerdes werk, want hierdeur kan pastorate nadink oor hulle verhouding met God en oor hulself. Wanneer ander dan die leesstukke kry, kry hulle ook die voordeel van die inhoud van die geskrewe materiaal. So 'n geskrewe teks kan ook die skrywer in staat stel om dit ná verloop van tyd weer te lees en die self beter te leer ken deur die interaksie met dit wat vroeër geskryf is. (Graham, Walton & Ward (2005:41) meen dat moontlike kritiek op hierdie metode is dat dit nie noodwendig lei tot aksie en verandering nie, omdat hierdie metode die innerlike lewe beklemtoon. Dit gee wel insig in wat 'n belangrike bestanddeel van postmoderne pastorale perspektief met getraumatiseerdes is.

'n Postmoderne pastorale terapeut neem 'n posisie in van nie-weet-nie. 'n Houding van nie-weet staan teenoor 'n terapeutiese benadering waarvolgens die terapeut die pastorant se ervarings verstaan en stuur aan die hand van die teoretiese narratiewe waaroor die terapeut by voorbaat beskik (Anderson 2001:134). Die postmoderne terapeut is nie 'n kundige op die gebied van lewensverhale nie, van wat die eintlike verhaal (probleem) van die pastorant is of behoort te wees nie (oplossing). Die terapeut se kundigheid lê op 'n ander terrein. Hy of sy is 'n fasiliteerder van 'n proses waarin terapeutiese verhale gekonstrueer word, om meer insig te verkry en om 'n meer hoopvolle toekoms binne te gaan.

Lifton (1983:2) skryf: "You cannot understand disasters of any kind without considering the need to give meaning and inner form to the experience, and to life thereafter." Daar is 'n behoefte om te weet waarom die ramp gebeur het. Tweedens is dit krities noodsaaklik dat getraumatiseerdes die betekenis van die oorlewing verstaan. Kennis is beter as om te wonder. Uitgelewer aan wisselvalligheid en ongeborgenheid, word mense oorval deur angs. Die lewe moet voortdurend geïnterpreteer en geëvalueer word in terme van sy sindimensie. Indien 'n normatiewe en rigtinggewende faktor wat die toekoms kan bepaal, ontbreek, verloor mense koers en word hulle die prooi van wanhoop (Louw 1999:91). Verbeeldingryke postmoderne pastoraat fasiliteer 'n egte soeke na sin. Dit help om betekenis te vind in die trauma.

'n Manier wat pastors kan gebruik om mense tot singewing te begelei is om die verhale van mense en die verhale van die Christelike geloofstradisie op mekaar te probeer pas (Müller 1996:29). In Müller (1996) se narratiewe model word besondere ruimte gegee vir mense se verhale. Sin word gevind wanneer kleiner verhale 'n heel verhaal word. Volgens Müller (1996:101-102) is die grond van sy narratiewe model te vind in die oortuiging dat die menslike verhaal sin maak as dit deel is van iets groters, van 'n eenheidsverhaal:

Verandering vind plaas deur twee stories wat nie wil saamvloei nie,
weer en weer te herstruktureer (oorvertel en herinterpreteer) totdat dit

in een storie ontwikkel... Aan die hand van die elemente van 'n verhaal word 'n persoon of 'n gesin tot die vertel van die volle verhaal gelei... Daarom word mense gelei om hulle verhaal op so 'n wyse te vertel en te hervertel dat daar uiteindelik herinterpretasie en rekonstruksie plaasvind.

(Müller 1996:102,104)

Veltkamp (2002:118) vra die vraag: wat is die verskil tussen die pastor en die psigoterapeut? Albei is immers hermeneuties besig om met sensitiwiteit na mense se verhale te luister en te verstaan in terme van singewingsmomente binne die verhaal. Hy antwoord deur te sê dat die verskil lê in die teologiese hermeneutiek, naamlik om 'n verband te lê tussen mense se verhale en God se Verhaal met mense. Die pastor, as die representant en referent van God se Verhaal, soek na raakpunte tussen mense se verhale en die Godsverhaal in die evangelie. Getraumatiseerdes vind dit dikwels moeilik om hulle verhale met die metaverhaal te integreer. In die pastoraat word 'n hermeneutiese proses aan die gang gesit wat dit vir mense moontlik maak om “hulle storie in die lig van die Verhaal te interpreteer” (Müller 1996:174). Daar sal vervolgens indringend na die elemente van 'n pastorale terapie-sessie gekyk word.

4.5. Elemente van 'n pastorale terapie-sessie

“Terapie” is wesenlik 'n Christelike saak en is nie vreemd aan die Christelike tradisie nie. Terapie was algemeen in die Nuwe Testament en maak 'n belangrike deel uit van Jesus se helende bediening. Heling, insigself, is al 'n pastorale metafoor (Louw 1999:511). Terapie is nie 'n begrip wat uitgevind is deur die mediese wêreld of die psigologie nie. Christus se eie bediening word deur die Nuwe Testament as “terapie” beskryf wanneer na die dienskneggestalte van Christus verwys word as *therapeuein*. In die Nuwe Testament verwys terapie na hulp en diens wat voortspruit uit die offergestalte van Christus se neerbuigende liefde en God se barmhartigheid (Louw 1999:427).

In die kerklike tradisie was daar 'n noue verband tussen terapie en die bieg. Die idee van belydenis en die aankondiging van bevryding van skuld en heling is steeds 'n integrale deel van die erediens en die gemeentelike liturgie. Huisbesoek kan beskou word as een van die belangrikste terapeutiese strukture van die gemeentelike bediening. As gevolg van die opkoms van psigoterapie het geweldige verskuiwinge intussen in die bediening plaasgevind. Wat vandag as terapie bekend staan binne kerklike kringe, is dikwels net psigoterapie binne 'n Christelike konteks. In 'n sekere sin het psigoterapie pastorale terapie gesekulariseer tot die vlak van psigologiese berading. Die vraag ontstaan: wat is die verband tussen Christelike terapie en psigoterapie? Binne die psigologie en ander sosiale wetenskappe word die kwessie van terapie sterk verbind aan verbale en non-verbale kommunikasietegniek. Daarom word daar dikwels na terapie as "praatterapie" verwys. Die klem op kommunikasie en gesprek het egter binne die pastoraat die effek gehad dat die tradisionele vorme van terapie in die Christelike tradisie, soos die lees van die Skrif, die gebed en onderlinge versorging van gelowiges in 'n groot mate op die agtergrond geskuif is. Vanweë die invloed van die psigologie het die klem verskuif na insig, katarsis, verbalisering, empatie, relasiebou en kognitiewe herstrukturering (Louw 1999:510). Hy bepleit 'n hersiening van die term "pastorale terapie". 'n Hersiene model moet beslis van psigoterapeutiese tegnieke, gedragsmodifikasie en sisteemteoretiese modelle kennis dra. Insig in hierdie tegnieke verhoog beslis die pastor se bekwaamheid en geskiktheid. Dit bly egter 'n uitdaging om 'n pastorale terapie vanuit 'n heel unieke teologiese perspektief te bedryf.

Volgens Louw (1999:514) het psigoterapie te doen met 'n mens se persoonlikheidsfunksies en probleme op intra-psigiese, interpersoonlike en kontekstuele vlak. Pastorale terapie het primêr te doen met probleme op trans-psigiese vlak, rakende die mens se spiritualiteit en geloofsfunksies en sy of haar verhouding met God.

Capps (1980:36) meen dat beradingsessies 'n formele struktuur behoort te hê. Wanneer die pastor en pastorant so 'n terapiesessie afspreek, verwag hulle om vir ongeveer 'n uur saam te gesels. Die deelnemers het 'n goeie idee

van wat hulle van mekaar verwag. Die volgende vier elemente is vir hom belangrik in die beradingsessie:

- **Identifikasie van die pastorant se probleem**

Die eerste fase van die beradingsessie is om die probleem wat die pastorant na die pastor gebring het, te identifiseer. Identifikasie van die pastorant se eintlike probleem is nie altyd maklik nie. Die pastorant mag dalk onwillig wees om die probleem te bespreek totdat dit duidelik is dat die pastor sal verstaan. 'n Ander scenario is dat die pastorant gewillig mag wees om oop te maak maar nie 'n duidelike idee het van wat die werklike probleem is nie.

- **Diagnostiese interpretasie**

Die pastor kommunikeer sy begrip van die probleem aan die pastorant en maak aantekeninge oor die negatiewe en positiewe eienskappe. Gedurende rekonstruksie fases het die pastor geluister en interpreterende beoordelings van die probleem geneem. Die diagnostiese interpretasie gee 'n sekere formele samehorigheid aan die verskeie gedeeltelike en voorlopige interpretasies wat in die vroeëre rekonstruksiefase gewaag is.

- **Pastorale intervensie**

Wanneer die pastor en pastorant saamstem dat die situasie akkuraat beoordeel is, kan hulle na hierdie fase beweeg. 'n Plan of strategie word ontwikkel om die probleem te hanteer. Die diagnostiese interpretasie en die pastorale intervensie fase is op 'n wederkerige manier verbind aan mekaar. Die diagnostiese interpretasie beïnvloed die keuse van die plan van intervensie en die effektiwiteit van hierdie plan is 'n aanduiding van die akkuraatheid van die interpretasie. As die probleem akkuraat geïnterpreteer word, kan die berading op 'n natuurlike manier na die intervensie fase beweeg.

4.6. Pastorale terapie (teologie) en psigoterapie (sielkunde)

Die kernvraag met betrekking tot die aard van pastorale terapie is of pastorale terapie meer impliseer as psigoterapie wat deur 'n Christen beoefen word. McLeod (1999:88) vra in hierdie verband: "Is Christian psychotherapy anything more than a Christian doing psychotherapy?" Vervolgens word 'n paar teoloë se sieninge kortliks bespreek en geëvalueer in die lig van die studie.

4.6.1. Verskillende modelle

Volgens Louw (1999:239) is daar verskillende modelle wat die verband tussen pastorale en psigoterapie probeer aandui. Hy deel dit soos volg in:

- **Dualistiese model:** Daar is 'n algehele skeiding tussen pastorale en psigoterapie. Adams (1976) is van mening dat te veel klem op psigologie geplaas word en dat die teologiese inset verwaarloos word. Adams (1976:13) huldig die standpunt dat psigologiese benaderings met mekaar kompeteer. Hy meen verder dat psigiese en kliniese hulp nie hulp is soos dit in die Bybel bedoel is nie. Daar is te veel ooreenkomste met 'n medies-biologies-gebaseerde model. Freud en Rogers word daarom as vyande van die pastoraat verklaar (Adams 1976:13).
- **Reduksionistiese model:** Alles word gereduseer tot of pastorale terapie of psigoterapie.
- **Parallele model:** Teologie en psigologie funksioneer langs mekaar met raakvlakke in byvoorbeeld die antropologie en kommunikasietegnieke.
- **Korrelasiemodel:** Daar word gesoek na ooreenstemmende faktore in die twee en die wisselwerkende verband daartussen. Met ander woorde daar moet 'n voortdurende korrelasie plaasvind tussen die Bybelse boodskap en ander wetenskappe tydens hulpverleningsprosesse.

- **Integrasiemodel:** Daar word probeer om interdisziplinêr maar ook intradissiplinêr te werk te gaan. Die bipolêre benadering van Heitink maak samewerking tussen 'n pastorale beskouing en die sielkunde moontlik. In die bipolêre relasie gaan dit nie om aanknopingspunte of ewewigsvrae nie, maar om die heilsperspektief met die oog op die verstaan (hermeneutiek) en kwalitatiewe verandering van die mens. In die pastorale ontmoetingsgestalte gaan dit altyd om die heil van die mens. Heitink (1998:134) is van mening dat daar 'n psigoterapeutiese moment voorkom in die pastorale verhouding, net soos wat daar 'n evangeliese moment in die psigoterapeutiese verhouding voorkom. In antwoord hierop stel Heitink 'n model voor waarvolgens aandag gegee kan word aan die mens op vier terreine, te wete sosiaal, medies, pastoraal en psigoterapeuties. As motivering gebruik hy die wete dat die mens 'n verhoudingswese is en dat daar interrelasionele bande tussen die vier terreine van probleemmanifestering voorkom. Hy bepleit daarom 'n multi-professionele benadering met erkenning van die religieuse dimensie.

- **Perspektiwiese model:** Die verskil lê in die basiese filosofie grondliggend aan die model, naamlik dat die mens òf beskou word vanuit 'n geloofsperspektief (verhouding tot God) òf vanuit 'n sekulêre perspektief (outonomie van die menslike persoon). Volgens hierdie model is daar noue skakeling tussen sosiale wetenskappe en die pastoraat omdat die verskil tussen die twee dissiplines perspektiwies van aard is. Dit kom daarop neer dat die pastoraat vanuit 'n Christelike geloofsperspektief opereer en die sosiale wetenskappe vanuit 'n fenomenologiese perspektief en empiriese mensekunde. Dieselfde gebeure kan hermeneuties gesproke, vanuit twee perspektiewe verstaan en geïnterpreteer word: 'n Christelike geloofs- of spirituele perspektief en 'n psigologiese, empiriese perspektief. Albei perspektiewe verryk die hermeneutiese proses van interpretasie en dra by tot 'n beter verstaan van die mens (Louw 1999:558).

4.6.2. Verhouding tussen die teologie en die psigologie

Crabb (1985:8-14) skryf ook oor die verhouding tussen die teologie en die psigologie. Hy glo dat Bybelse teologie as die hekwagter van die waarheid moet optree en al verwerp hy nie sielkundige bevindinge per se nie, meen hy dat dit ernstig opgeneem moet word, maar dat die posisie van absolute waarheid nie daaraan gegee moet word nie. Hy noem en bespreek dan verskillende benaderings (Crabb 1985:8-10):

- **‘Separate but equal’ benadering**

Die psigologie en teologie het verskillende taal en verwysingsraamwerke, maar albei is geldig en moet as afsonderlik gesien word.

- **‘Tossed Salad’ benadering**

Vermenging van die psigologie en teologie vind kritiekloos plaas. Daar word insigte geneem uit albei dissiplines en dit word dan vermeng om die mees lewensvatbare terapie te skep. Die doel is sintese en daarom word teenstrydighede geïgnoreer.

- **‘Nothing Buttery’ benadering**

Die teologie weier om die geldigheid van die psigologie te erken.

- **‘Spoiling the Egyptians’ benadering**

Die psigologie word aanvaar as dit deur die teologie beskerm word. As daar konflik tussen teologie en psigologiese ontdekkings is, al het die psigologie empiriese ondersteuning, moet die psigologie verwerp word.

4.7. Verbinding tussen teoretiese integrasie en praktiese integrasie

Farnsworth (1985:13-25) gee vyf modelle wat hy ‘embodied integration’ noem. Die doelwit is om teoretiese integrasie aan praktiese integrasie te verbind.

- **‘Credibility’ benadering**

Sy eerste model noem hy die ‘credibility’ model. Psigologie word net erken as dit onder teologiese konsepte gebring word. Dit moet deur die teologie gefilter word om geloofwaardig te word. Hy sien Crabb as ’n voorbeeld van hierdie benadering.

- **‘Convertibility’ benadering**

Die sielkunde kyk na teologiese konsepte en verwerk dit in die sielkunde of verwerp dit.

- **‘Conformability’ benadering**

Die bewaker van die waarheid is steeds die teologie, maar vanuit die algemene perspektief van ’n Christelike wêreldsiening word die psigologiese bevindings heroorweeg. “The test of acceptability is not their conformity to specific Bible texts or individual ideas but to the whole counsel of God expressed in such a worldview” (Farnsworth 1985:17). Die vraag vir so ’n benadering is nie: “Word hierdie idee van die sielkunde deur die Bybel ondersteun nie?”, maar: “Pas dit in ’n Christelike verstaan van die mens se verstand?”

- **‘Compatibility’ benadering**

Hierdie model poog om die sielkunde en die teologiese bevindings aan mekaar gelyk te stel, sodat dit dieselfde in verskillende dissiplines sê. Idees van albei word langs mekaar geplaas om punte van aanpasbaarheid te kry en dan word ’n sintese gevorm wanneer die tweestryd geïntegreer word.

- **‘Complementarity’ benadering**

Enige verskynsel kan op verskillende vlakke beskryf word vanuit verskillende perspektiewe, wat dan in ooreenstemming met die betrokke dissipline is wat die vraag vra. Woede mag beskryf word vanuit ’n chemo-fisiese perspektief as die vrylating van sekere middels in die bloedstroom wat reaksies veroorsaak wat ons woede noem. Dit kan ook beskryf word uit ’n psigologiese oogpunt as

frustrasie teen kinders. Uit 'n sosiale perspektief kan dit verduidelik word as hoe mense ander forseer om aan hulle eise toe te gee. Teologie kan dit as 'n uitdrukking van sonde sien. Hierdie beskrywings hoef nie teenstrydig te wees nie. Al is hulle verskillend, is dit ewe geldige maniere om 'n verskynsel te verklaar en hoef hulle nie teenstrydige bewerings te maak nie. Hulle is dan nie in kompetisie met mekaar nie, maar is komplementêre beskrywings.

'n Risiko verbonde aan die korrelasie benadering is die moontlikheid dat die verskillende dissiplines hul eiesoortige karakter kan verloor en dat dit moeilik kan raak om die nodige begrensing uit 'n inter- en intradissiplinêre oogpunt te doen (Louw 1999:88). Heitink se bipolêre benadering lê die basis vir 'n inter- en intradissiplinêre grondslag. Louw omskryf dit soos volg: "Dit is 'n integrasie-model wat probeer om interdissiplinêr maar ook intradissiplinêr (aanpassing van die ander model se teorie in terme van die eiesoortige teorie van die eie model) te werk te gaan" (Louw 1999:57). Inter- en intradissiplinêre benaderings het beperkings (Louw 1999:57) in die sin dat een spesialiteit nooit ten volle deur 'n ander oorgeneem kan word nie. Die waarde van Heitink se bydrae lê daarin dat hy opnuut die klem laat val op 'n ambivalente spreekwyse. In werklikheid gaan dit in die Evangelie, daarom ook in die pastoraat, om twee hoofkomponente: geloof en lewenshulp (Louw 1999:54). Heitink se bipolêre benadering lê die basis vir 'n inter- en intradissiplinêre grondslag.

'n Fundamentalistiese siening dat God net deur die Bybel die waarheid openbaar, devalueer God se werking ook in die psigologie en ander dissiplines. Teologie word ook nie deur psigologie absorbeer soos Freud dit wou gehad het nie (Lyall 1995:9), net so min as wat die psigologie nie deur die teologie geabsorbeer word nie – die een kan nie ten koste van die ander bestaan nie. Pastorale terapie kan nie plaasvind sonder kontak tussen teologie en die ander sosiale wetenskappe nie (Carr 1997:57). Die kontak kan probleme skep, aangesien die teologie en die ander dissiplines nie 'n afgeronde eenheid is nie en elke dissipline werk met verskillende epistemologieë. Daarom is ek huiwerig om te praat van 'n integrasie tussen die dissiplines en verkies ek eerder die perspektiwiese model. Ek meen dat daar tussen pastoraat en die sosiale

wetenskappe 'n noue skakeling behoort te wees. Die verskil tussen die twee is perspektiwies, met ander woorde pastoraat word vanuit die perspektief van die Christelike geloof beoefen, terwyl die sielkunde vanuit die perspektief van die fenomenologie en die empiriese menskunde geskied. Dit is duidelik: daar is samewerking, korrelasie en 'n vorm van eenheid en ooreenstemming. Aan die ander kant is daar ook wesenlike verskille en gevolglik 'n duidelike besef van differensiasie. 'n Perspektiwiese model laat ruimte vir verskillende benaderinge binne verskillende dissiplines. Pastoraat is veel meer as om net aan iemand raad te gee uit die Bybel. Dit spreek die gedrag van die mens in al sy fasette aan en daarom moet dit kennis neem van ander vakwetenskaplike ontwikkelinge (Bridger & Atkinson 1994:54).

Pastorale terapie uit die postmoderne paradigma kan nie net op die geestelike dimensie konsentreer nie. 'n Holistiese benadering word gevolg omdat die heling van die mens nie net met sy innerlike siel te doen het nie, maar met die totaliteit van menswees. Ek verwerp die posisies wat of sielkunde of teologie inperk. Dit kanselleer die 'Credibility'- en 'Convertibility' modelle uit. Die 'Compatibility'- en 'Complementarity' modelle het albei die doeltreffendheid om kompleksiteit ernstig op te neem en albei erken dat die verskynsel analyses van verskillende perspektiewe vereis. Die probleem is om tussen perspektiewe te kies wanneer dit lyk asof hulle teenstrydighede het (Farnsworth 1985:51). Wat hy in gedagte het, is 'n benadering waar elke perspektief sy saak argumenteer en dan terugstaan. Dit word dan deur die ander bevraagteken en as daar geen oplossings in die teenstrydighede bereik kan word nie, dan word dit aanvaar. Die probleem is "bracketed", maar nie geïgnoreer nie.

Elke perspektief gaan aan om sy insigte te gee, maar uiteindelik moet toegelaat word dat dit nie in staat is om versoen te word nie. Dan word die gedeeltelike waarheid aanvaar, maar dit word nie as die hele waarheid gesien nie. Psigologie moet gesien word as gedeeltelike waarheid maar nie die hele waarheid nie. Hierdie benadering is nie maklik nie. Dit vra aanvaarding van kompleksiteit en veral eis dit dat die absolute waarheid eenkant geplaas moet word tot verdere kennis kom. Hierdie benadering noem Bridger & Atkinson

(1988:56) die *Critical perspectivalism*. Dit is volgens hulle die enigste benadering wat die integriteit van die individuele dissipline en die waarheid as geheel respekteer. Dit is gebaseer op die oortuiging dat alhoewel die mens se perspektiewe op die waarheid beperk en gedeeltelik is, is al die waarheid God se waarheid en integrasie tussen psigologie en teologie is besorg daaroor. Hierdie studie ondersteun Louw se perspektiewiese model en Bridger & Atkinson se *Critical perspectivalism*.

4.8. Korttermyn berading

Kortstondige pastorale berading stel voor dat baie mense in berading nie langtermyn metodes vereis nie en dat korttermyn metodes net so effektief is. Steeds het langtermyn berading 'n betekenisvolle plek en voordele (Gelso & Johnson 1983:44). Terapeute wat grootgeword het onder die skaduwee van Freud veronderstel dat 'n mens 'n probleem net effektief kan hanteer as die terapeut by die kliënt se wortels uitgekom het. Daar is baie studies wat aantoon dat aansienlike voordele deur korttermynberading bereik word. Feitlik sonder uitsondering, bevind empiriese studies van korttermyn berading (vgl Mattes, Rosen & Klein 1977:42; Gelso & Johnson 1983:43-47; Bloom 1992:98-100) dat beplande en gestruktureerde korttermyn berading net so effektief as langtermyn berading is, ongeag wat die diagnose of behandeling is. "Indeed, perhaps no other finding has been reported with greater regularity in the mental health literature than the equivalence of effect of time-limited and time-unlimited psychotherapy" (Bloom 1992:32). Koss & Butcher (1986:658) gee 'n verteenwoordigende samevatting van verskeie studies oor die verhouding van tydsduur tot resultaat:

Those studies that have directly compared brief and long-term methods have found equal effectiveness. Since brief therapy requires less time (both therapist and patient) and therefore less social cost, it has been suggested that brief methods are equally effective and more cost effective than long-term therapy.

Daar is bewyse dat korttermyn berading 'n kragtige, effektiewe benadering is om mense se trauma te verwerk (Stone 1994:16). Navorsing wys dat die gemiddelde aantal sessies waarvoor kliënte wêreldwyd by pastors of sielkundiges opdaag, wissel van vier tot agt. Meer as die helfte van die tyd hou kliënte voor tien sessies op om te gaan en 70% van die tyd voor 20 sessies (Garfield 1986:33).

Garfield (1986:33) meen dat die sosiale veranderings wat deur die Tweede Wêreldoorlog teweeggebring is, 'n vraag na korttermyn intervensies veroorsaak het. "The stress-related emergencies of World War II necessitated the development of early forms of crisis intervention aimed at symptom reduction, strengthening of coping mechanisms, and prevention of further breakdown" (Saposnek 1984:59).

Korttermyn pastorale berading is die beste keuse om in 'n gemeente te gebruik omdat die probleem met langtermyn metodes is dat die meeste mense wat kom vir berading slegs vir 'n paar sessies kom en dan nie weer nie. Die meeste mense wat kom vir hulp wil hulle nie aan 'n lang periode verbind nie (Stone 1994:32). Pastors het baie ander verantwoordelikhede en kan hulle nie onbeperk aan pastorale berading wy nie.

Met korttermyn berading moet mense aangemoedig word om gedurende die tyd wat hulle in terapie is, op die berading te fokus. Butcher & Koss: 1978:725 het bevind dat mense harder werk en meer bereik wanneer hulle weet dat die tyd beperk is: "Whenever something appears open-ended as to time, it tends to lull us into inactivity, encourage postponement, wastefulness".

Korttermyn metodes is nie vinnig nie en bied ook nie oornag resultate soos in die geval van baie populêre self-help literatuur nie. Die doel met tydsbeperking is dat sodra daar op 'n plan besluit is, pastorate sonder aarseling beweeg om hulle eie doel te bereik. Die eerste belangrike stap in korttermyn berading is om 'n omgewing van vertroue en aanvaarding met pastorate te vestig. Vanaf die eerste sessie motiveer pastors die pastorate om saam te werk in die proses. Pastors verwag nie al die feite (pastorant se lewensverhaal) voordat hulle die probleem begin bestuur nie. Diagnose, behandeling,

veranderingsgeoriënteerde aktiwiteite gebeur aanhoudend tydens elke sessie. Die proses om probleme op te los kan begin na die eerste persoonlike gesprek. Omdat beoordeling van die proses 'n aanhoudende gebeure is, word baie geleer wanneer pastorate begin om te reageer en hulle verhaal te vertel en te ontgin.

Een van die beste maniere om te voorspel hoe goed die terapie sal verloop is om waar te neem hoe goed pastorate tuiswerk tussen die eerste en tweede sessie doen. Stone (1994:46) bevind dat “individuals who take responsibility for changing their lives almost always take their out-of-sessions tasks seriously and complete them as they have committed themselves to do”. Die werklike werk van berading gebeur nie in die uur sessie van berading waar 'n veilige, vriendelike omgewing gevestig is nie, maar in die ander 167 ure van die week. Tuiswerk kan wees om joernaal te hou wat op een saak fokus, om mens lewensverhaal te skryf, om gedeeltes in die Bybel te lees en te skryf hoe mens dit beleef en ander huiswerk. Tuiswerk is onontbeerlik in korttermyn berading. Dit versprei die invloed van die beradingsessies na die res van die lewe en “they actively engage counselees in the management of their own problems by helping them learn new skills and more effective ways of functioning and they distinguish those who really want change” (Stone 1994:46).

Korttermyn beradings metodes word gebruik in situasies met minder as 10 besoeke. Aan die einde kry pastorate 'n baie duidelike boodskap: al sien die pastor hulle vir 'n lang tydperk nie, bly die pastor vir die pastoraat sy of haar pastor en as nuwe trauma beleef word, is die pastor daar om weer tyd met hulle te spandeer. Pastors moet pastorate die versekering gee dat hulle kan terugkom vir berading wanneer ou traumas weer gesneller word. Nuwe trauma roep weer ou onverwerkte traumas op (Stone 1994:22). Hulle moet die lewe se gewone krisisse self hanteer nadat hulle die hanteringsmeganismes aangeleer het. Butcher & Koss (1978:729) laat hulle hieroor so uit:

One of the reasons therapists fail to terminate is because even when there is no longer a problem, clients offer details of their lives which seem to merit intervention – a fight with a spouse, a bad day at work, a

ravenous departure from a strict diet, and so on. However we all know that ups and downs are a natural part of life. Therapy is not meant to be a panacea for all of life's challenges.

Hierdie studie het bevind dat beplande en gestruktureerde korttermyn berading net so effektief as langtermyn berading is, ongeag wat die diagnose of behandeling is. Vervolgens gaan ons in meer diepte in op die gestruktureerdheid van berading.

4.9. Die gespreksvlakke binne pastorale berading

In die vorige paragraaf het ons gesien dat korttermyn berading beplande en gestruktureerde berading is. Omdat die pastorale ontmoeting 'n beplande ontmoeting is, moet pastors, ook in die beginstadium, presies weet waarop hulle afstuur en langs watter weg daardie doelwit die beste bereik kan word.

Volgens Louw (1999:311) bestaan daar vier moontlike gespreksvlakke. Op die eerste vlak van die gesprek gaan dit gewoonlik om algemene ervarings, gegewens en feite. Hierdie vlak is gewoonlik intellektueel en rasioneel van aard. Die volgende vlak is die vertel van die pastorant se verhaal (geskiedenis van die feite en ervarings) en wat met hom of haar gebeur het tydens die trauma. Die weergawe van bepaalde gebeure beskryf die persoonlike "geskiedenis" en verwys na die persoon se eie subjektiewe interpretasie, herinnering, trauma en pynvlakke. Die derde vlak van 'n gesprek is die interpretasie van die gebeure. Dit gaan om 'n evaluering van die betekenis van wat gebeur het. Die dieptevlak van 'n gesprek is wanneer dit vanaf interpretasie en betekenis beweeg na die vlak van oortuigings, geloofsinhoude en waardes met die oog daarop om sin te vind in die gebeure.

Crabb (1985) is 'n Christen-sielkundige met 'n effektiewe Bybelse benadering tot berading. Ek bespreek sy insette omdat dit bruikbaar is in pastoraat met getraumatiseerde adolessente. Crabb (1985:17-30) se vier vlakke van berading is:

- Vlak 1

Hierdie vlak is besorg met wat hy noem berading deur bemoediging. Hierdie soort berading van ondersteuning en bemoediging het ten doel om mense se gevoelens positief te heroriënteer. Dit kan deur al die lede van die liggaam van Christus gedoen word want dit behels geen tegniese kennis of oplossing nie.

- Vlak 2

Hierdie vlak beskryf hy as berading deur ontdekking en verkenning. Die taak is om die probleemgedrag te identifiseer en te verander. Dit vra opleiding in beradingsmetodes en in teologie en dit kan deur minder mense in die kerk gedoen word as vlak 1.

- Vlak 3

Hierdie vlak is bekend as berading deur verligting en het ten doel om mense se denke so te verander dat dit die hele persoon se gedragsieninge verander. Hierdie berading is volgens Crabb net moontlik deur genade.

Indien ek Louw en Crabb se metode toepas op hierdie studie sal berading met die getraumatiseerde adolessent al begin wanneer gemeentelede die betrokke adolessent bemoedig. Daarna maak die adolessent 'n afspraak by die pastor waar hulle eers die feite oor die trauma deel. Na hierdie fase skryf of vertel pastore hulle verhaal oor wat gebeur het, asook vorige trauma's (lewensverhaal). Daarna interpreteer pastor en pastorant die verhaal wanneer hulle dit verken en ontgin. Laastens beweeg hulle na geloof en denkverandering toe met die oog op die soeke na sin.

In hierdie hoofstuk het ek die bestaande pastorale modelle verken om te kyk of trauma toereikend deur hierdie modelle hanteer word en om 'n breë oriëntering te verskaf ten opsigte van die benaderings wat die pastoraat tot hertoe bedien het. Ek het gevind dat die narratiewe pastorale model oor die kapasiteit en dinamika beskik om die positiewe elemente van ander pastorale benaderings te gebruik ten einde heling aan getraumatiseerde adolessente te

bevorder. Deur die narratiewe pastoraat kan adolessente ook vir Jesus as rolmodel identifiseer (Hoofstuk 7) en sodoende die numineuse met die Heilige terugvind (Hoofstuk 6). Hieroor gaan ek in diepte in Hoofstuk 8 uitbrei.